

Politikai
röpiratok.

94.

94
731

A nemzetiség

ÉS A

NEMZETI NYELV.

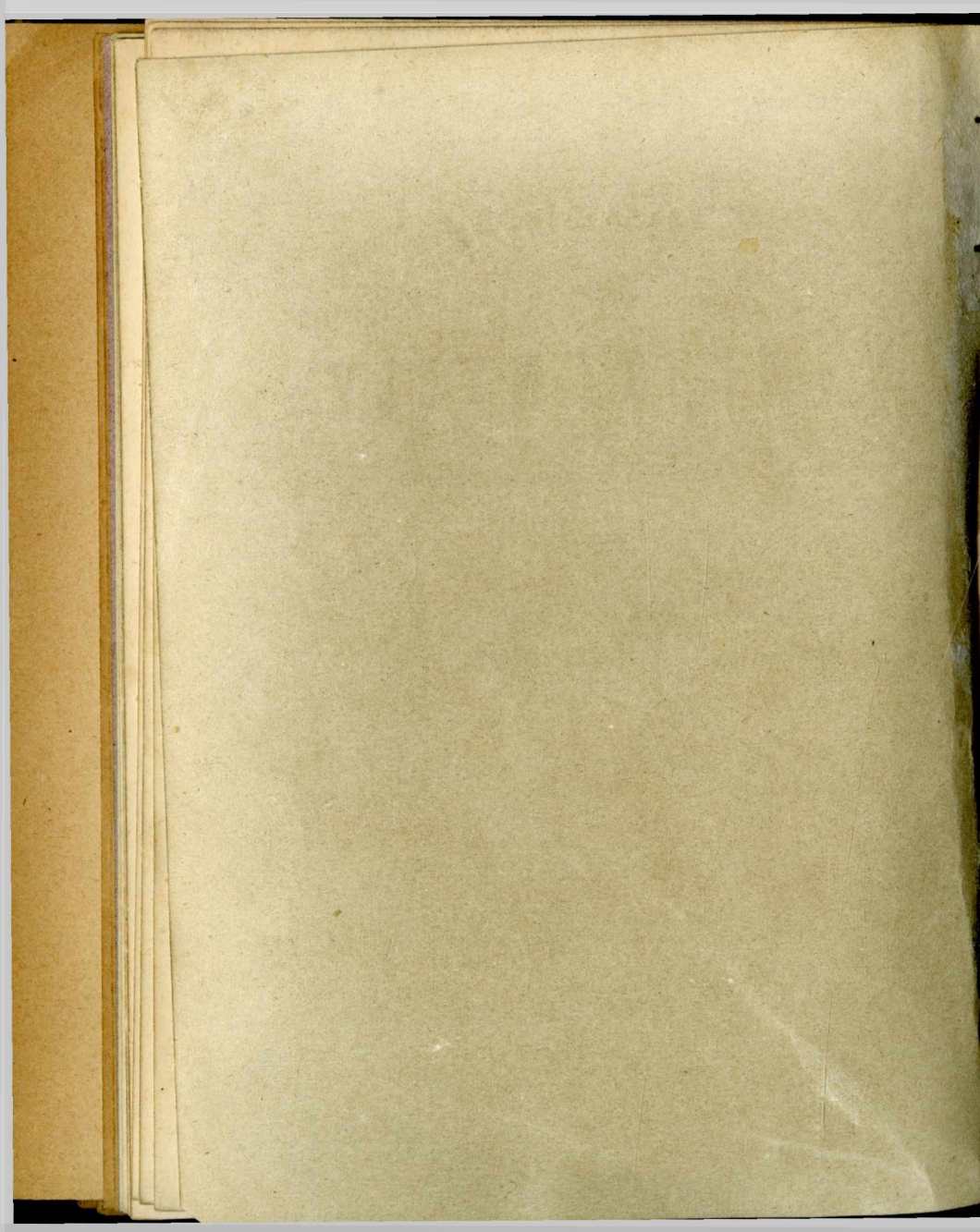
HAZAFIAS ELMÉLKEDÉSEK.

IRTA

HOFFMANN MÓR.

91

NAGY-KANIZSÁN
NYOMATJA ÉS KIADJA FISCHEL FÜLÖP
1877.

A NEMZETISÉG

ÉS A

NEMZETI NYELV.

HAZAFIAS ELMÉLKEDÉSEK.

IRTA :

HOFFMANN MÓR.

NAGY-KANIZSÁN
NYOMATOTT FISCHEL FÜLÖPNÊL
1877.

1922

NYELV TUDÁS

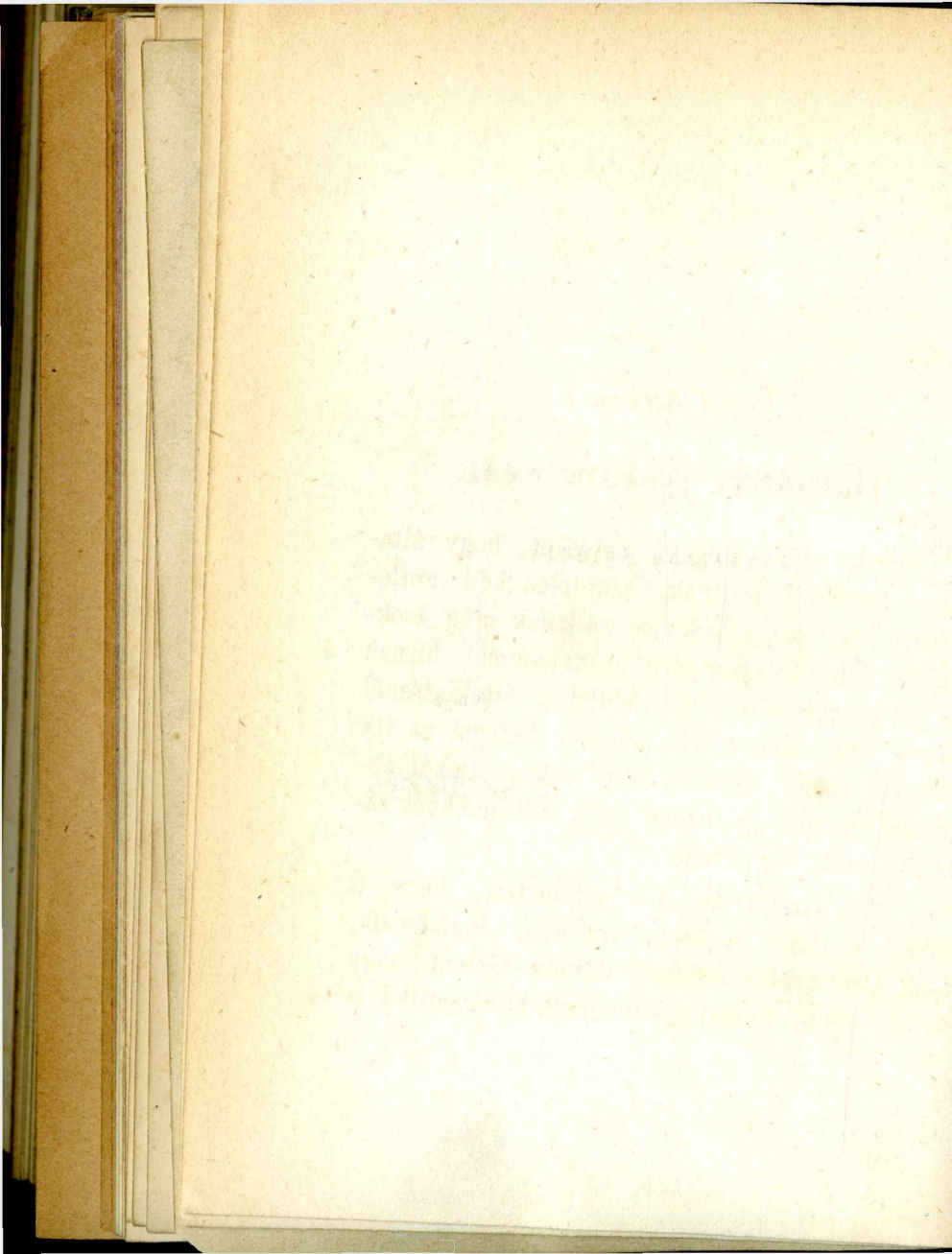
DE BALLAGI GÉZA.

CZIGÁNY KÁROLYNAK

tisztelete jeléül

ajánlja

A SZERZŐ.

Tisztelt Barátom !

Vannak olyan dolgok, melyeket, hogy általános érvényre jussanak, szüntelen kell emlegetni, hogy meggyőződéssé váljanak még azoknál is, kik különben elég jó hajlammal birnak a jó megértésére; de felületes áttekintésnél fogva vagy nem birják teljesen felfogni az ily dolgok valódi értékét, vagy sokkal csekélyebbeknek tartják, mintsem hogy érdemeseknek találnák velök foglalkozni.

Úgy látszik az első pillanatra, hogy a tárgy, melylyel ez igénytelen könyv foglalkozik, csak kisebb kört érdekel; de azt tartom, hogy az ily dolog, bármily különleges szempontból is

lássék irottnak, mint kiváló hazafiúi érdek, minden hazafit, kinek nemzete java szivén tekszik, egyaránt érdekel.

És mely hazafit ne érdekelné nemzete nyelve, azon palladium, mely dicsőségét és hirnevét fenntartani képes, sőt fenntartani egyedül képes?!

Ismert szójárás az, hogy „nyelvében él a nemzet,” de való is. Csak az kár, hogy ez ismert szójárás értelmét még eddig nem is fogta fel teljesen mindenki, mert nemzetiségünk dolgában bizony máskép állnánk mai napság. Eltekintve attól, hogy nyelvünk fenntartása és fejlesztése nálunk még kiváló politikai szükséglet is, és nélküle nemcsak megszűntünk állam lenni, de még nemzet sem vagyunk; már azon egy körülményre való tekintet is, hogy sok nyelvű hazánkban kétszeres szükség nyelvünk fejlesztése, elég volna arra, hogy ösztönt adjon és buzdítson annak terjesztésére és meghonosítására ott is, hol töle különféle okokból idegenkednek.

De nekem még más, nemzeti életünket befolyásoló, okom is van.

Én nemzeti öntudatot a nemzeti nyelv alapos értése, a nemzet nyelvén írott művek ismerete nélkül nem képzelhetek. Már pedig a valódi hazaszeretet a nemzeti öntudat biztos és megingathatlan alapja nélkül csak pillanatra felhevülő szenvedély, sokszor a hazaszeretet köntöse mögé rejtőző aljas önzés és haszonlesés. De a nemzet fennmaradását nem lehet és nem szabad a pillanatra felhevülő szenvedély nagyon is kétes támaszára bízni. Nemzeti öntudatot kell teremteni, ébreszteni és tovább fejleszteni, s ez által megvetni alapját oly hazaszeretetnek, mely a nemzet jó és rossz napjaiban egyaránt nemes, egyaránt nagy és egyaránt utánzásra méltó.

Nemzetünk jobbainak művei a legkisebb részben ismerttek még ott, a hol ezt bátran föltételezhetné az ember, pedig sok gyöngy, sok drágakő rejlik e művekben. Ez nem jól van így. A Schwajcz gyönyörű hegyei, Chamouni pompás völgye elbájolhatják a magyart, de ha több ideig külföldön járt és ismét haza tér,

a hon bércei és völgyei mégis megdobogtatják szívét.

Nem a jobb külföldi termékekre mondom anathemat, hanem azokra, melyek évről évre jobban elárasztják hazánkat, s a mellett, hogy a roszt ízlést terjesztik s az erkölcsöket rontják, nemzetiségünket lassú de biztos pusztulással fenyegetik. Ez ellen csak egy, de biztos óvszerünk van. A nemzeti öntudat ébresztése mindkét nembeli ifjúságban; ennek eszköze pedig nem lehet más, mint a nyelv és irodalom oly módon való oktatása, hogy ez biztos nyomokat hagyjon hátra a növendék kebelében, lelkében.

Ez eszköz fölhasználására soha jobb alkalom nem kínálkozott, mint most, mikor a számos fiú- és leánypolgári iskola megnyitásával a kereskedelmi vagy az iparos szakmára készülő ifjúságnak és az életbe lépő leánynak jobb kiképzése által csiráját vetjük meg egy majdan keletkezendő műveltebb polgárságnak.

Nem akarom azt mondani, hogy eddigelő polgárságunk talán szegény volna hazafiúi eré-

nyekben ; de bizony azt sem mondhatom , hogy ebben valami nagyon gazdag , hiszen a nemzet java előmozdításával csak a saját maga ügyén is lendít . De nem fog talán igazságtalansággal vádolni senki , nem fog talán vádolni sötét nézetű felfogással sem , ha azt mondom , hogy nemzeti öntudata kellőleg kifejtve nincs , hogy a nemzet jobbainak irodalmi , művészi egyáltalán szellemi törekvéseinek kellő felfogására elegendő érzéke nincsen . Innen van az , hogy irodalmi és művészi haladásunk a nemzeti jogosult követelmény mérlegével mérve , oly szomorító lassú és csekély .

A nemzete sorsáról gyakran gondolkozó honfű előtt nincs édesebb pillanat , mint mikor az egyik vagy másik téren annak haladását tapasztalja . De nincsen vétkesebb közöny sem , mint mikor bármi okból polgári kötelességeinek teljesítésétől akár szerénységből , akár a kényelem iránti szeretetből magát kivonja . A polgári kötelességek közé pedig nem csak az adórendes megfizetését számítom . Mint valamely

nemzettestnek tagja az egyszerű polgárra azonkivül más kötelességek is hárulnak, feltéve, hogy az ilyenek teljesítésére hivatást érez magában, s a szándok, mely őt felszólalásra bírja, nemes, tiszta, önzetlen és a magánérdektől mentt.

Én is bátran bizhattam volna másra ezt a munkát. Talán jobban megtette volna, s talán szava jobban meghallgattatik. De úgy hiszem, ha máskülönben szándokom tiszta, az még nem ment föl a munkától.

Ön, tisztelt barátom, kinek e szerény munkát ajánlom, jól ismeri azon indokokat, melyek engem e munka megírására készítettek.

Ismeri azon okot is, mely engem arra indított, hogy ezen munkát Önnek ajánljam. Nemzetiségünk és nemzeti nyelvünk ügye sokszor tárgya volt egymás közt váltott leveleinknek; ezekből nem nehéz volt kivennem, hogy nemzetiségünk és nemzeti nyelvünk Ön előtt is a legbecsesebb kincs. Sem bók, sem hizelgés akar lenni, ha ezt itt felemlitem; mert végre is, oly

dologról van szó, melyet minden honfiúra nézve kötelességnek ismerek, és nem valami különös érdemül tudok be. — De nyilatkozásaiban jól esett egy tiszta, önzetlen, hazafias lélek nyilatkozásait látnom. Ha a gondolkozási rokonság végre azon vonzalommá fejlődött, mely talán az anynyira meghurczolt „barátság“-nál, mely napjainkban üres szó lett fogalom nélkül, boldogítóbb, az Ön érdemeül tudom be, ki szives nyíltsággal nyújtotta felém jobbját, melyet elfogadni érdemesnek hívém magamat.

Ha ezen szerény könyvem csak egy egy lazán gondolkozó családfőt térít meg a nemzetiesebb nevelésnek és megérleli benne azon meggyőződést, hogy Magyarorszáiban végre is illik, hogy az ember magyar legyen, akkor nem haszontalanul pazaroltam időt, fáradságot.

Én pedig szentül meg vagyok győződve arról, hogy hazánkra nézve a nemzeti nyelvre való tekintettel mondani lehet:

In hoc signo vinces!

Hoffmann Mór.

I.

NEMZET ÉS NEMZETISÉG.

..... a nemzetet
a szellemharczok tiszta sugaránál
olyan magasra tenni, mint lehet!“

Vörösmarty.

A népek fejlődésének történetében igen gyakran oly pontokra akadunk, melyeket némely tekintetben bizonyos korszakok nyugpontjainak lehet tekinteni, s a melyek mélyebben vizsgálattva, szerves összeköttetésben tűnnek fel az emberiség általános fejlődésének egyes kiváló mozzanataival. — Alig van népcsalád, mely e befolyástól távol tarthatná magát, s többé kevésbé nem érintetnék általa, bármily elütő is legyen az egyes népcsaládok fejlődése egymástól. Az egyed végre is csak alárendeltje az

egészek, s ha fejlődési processusa egyénileg különleges is, s a fajjellegének minden kellékeivel történik ez, az általánosság bélyegét sohasem vetheti le magáról, s míg fejlődési menetében sokszor saját jellegével is képes befolyásolni az általános fejlődés processusát: e befolyást mindig csak viszonylagosnak fogjuk találni, a mint nem is lehet az máskép.

E pontok, melyek rendszerint a fejlődés bizonyos kiváló mozzanataihoz kapcsolvák, melyekbe sokszor a rohamosan egymásra következő események összefútnak, mintegy megállapodásra jutva, senkire nézve sem annyira fontosak, mint arra nézve, ki a népek fejlődését a művelődés szempontjából vizsgálhatja, kutatja. Nem csak azért, mert ezekben találja fel azon világitó szövétneket, mely neki lehetővé teszi, hogy a fejlődés vagy visszaesés okainak gyakran ismeretlen forrásait is feltalálhassa; hanem bennök találja fel egyszersmint mindazon elemeket, melyek e pontokban összegyülekezve érlelő anyagává lesznek a következő korszak fejlődési processusának. —

E törvénynek alája van vetve az anyagi és szellemi fejlődés egyaránt.

Minél több az egészséges elem, melyet az egyik korszak fejlődési processusának elősegítésére az előbbtől örökölt, rendszerint annál biztosabb amaz, s annál nagyobb biztosítékot nyújt a virágzásra, mindazon előnyökre és javakra, melyekre az egykoruak igényt tarthatnak.

Ennek valóságáról sehol sem győződhetünk meg jobban, mintha a görögök és rómaiak fejlődési történetét vizsgáljuk. Különösen a görögökét, az ó kor népei között talán az egyetlen, melynek nyilvános és magánélete a legnemesebb és legnagyobb eszméken nyugodott, s a melynek nemzeti nevelése egy magában befejezett szerves egészet képezett. E pontok némelyike gondolkozóba ejti a kutató szellemet valamely nemzetnek fejlődési iránya fölött. De mikor volna is oka elszomorkodni e fölött, vizsgáló őrangyalként kél lelkében azon gondolat, hogy a haladás örök eszméjével örök marad az erkölcs eszméje a társadalomban; el-

enyészhetnek egyes népek és nemzetek, de a jó — öröksége; a rossz, mely miatt el kell veszniök, intőjele marad az utókornak; s hogy minden kornak meg van a maga különleges ki-nyomata, melyet a kor jellemének lehet nevezni, s melynek képviselésére titkosan és gondviselésszerű működésben választja meg az Isten egyéneit, kiknek szelleme nemzedékről nemzedékre világító csillagként ragyog.

A tiszta erkölcs és józan haladás eszméje nem szűnt meg a középkorban sem s a sötét visszaesés századai csak nyúgpontokat képeznek az emberiség fejlődésében, melyekből annál szebben bontakozhaték ki — az ujkornak kettőzött fénynyel világító napja.

A 15-dik század utolsó tizedét mennyi nagyszerű találmány, mily nagy felfödözések jellemzik. És mily nagyszerű küzdelmek a szellemi téren?!

Mintha a hosszú pihenés után a tevékenység szelleme egyszerre szállta volna meg Európát, annyi nemes törekvéssel, annyi szellemi iparkodással találkozunk.

És mi volt éltetője, ébresztője a századok során át sötét álomba merült Európának?

A classicus tudományok, a görög római tudomány, költészet és művészet feléledése, mely új termőképességet hozott az európai szelleméletbe. A mi a folytonos fejlődést megakadályozta és gátolta, a mi Európa szelleméletének vérkeringését pillanatokra megakaszthatta: az azon szerencsétlen viszony volt, mely a politikai és hierarchiai legmagasabb hatalmak között létezett; azon édes testvéries, összhangzó működés, melylyel e kettő időközönként karöltve működött oda, hogy a népet magát saját céljaira kizsákmányolhassa; azon szerencsétlen viszony, melynek legélesebb kifejezését a hűbérességben találjuk. A nemzet a főurból és pórból állott. Az ezek közötti tér üres volt, nem tölté be azon szorgalmas és munkás rész, az állam és társadalom legegészségesebb része, — mely a nemzeti élet egészséges fejlődésének tényezője, mert céljait legjobban előmozdító eszköze.

De tényleg csak azon államokban látjuk a nemzeti életet legjobban kifejlődve, hol anyagi

és szellemi tekintetben előrehaladott polgársággal találkozunk; de a mely anyagi és szellemi előrehaladással szerves összeköttetésben látjuk egyszersmint a nemzeti öntudatot. Ott van Angol-, Francia-, Olasz- és Németország.

A híres görög tragédia- költő Sophokles egyik művében, az Iphigéniában, az énekkar a többi között ezt is dalolja: Sok hatalmas lény van a földön, de hatalmasabb az embernél nincs. Akkor is igaza volt a költőnek, hiszen mily nagyszerű bizonyítékait látta és tapasztalta az emberi szellem erejének. Most is igaza van. Hisz az emberi tevékenység terén körünkben is oly kiváló bizonyítékaival találkozunk az emberi szellem erejének, hozzávéve még azt is, hogy e szellemi erő most már nemcsak a föld egyik csekély részében működik, hanem mindig nagyobb és nagyobb tért foglal el, hogy általánossá lesz.

S ugyan ki tagadná, hogy csakis a szellemi erő az, mely az embert nagygyá és hatalmasná teszi, s hogy az ember hatalmas voltá-

nak kútforrása, kiindulási pontja egyedül a szellem. Mikor az ember ennek beismerésére jut, szemlélődésének és gondolkozásának érdekesebb és érdemlegesebb tárgya nincs az embernél. Hosszu századok során át az, a mit a tudomány és az élet leginkább elhanyagolt, az ember maga volt. Az újabb kornak volt fenntartva legbecsebb vivmányait, találmányait az emberrel való foglalkozásának köszönhetni. E foglalkozás egyszerűsége tágabb látkört nyitott kutatásainak, megbecsülhetlen anyagot szolgáltatva a közművelődés biztos haladására, ezernyi módot találva a gyógyíthatlanoknak hitt sebek gyógyítására.

Mert mindig általánosabb lett az igazság iránti szeretet, mindig nagyobb lett azoknak száma, kik mocsoktalan szívvel, önzetlen szeretettel és tiszta lelkesültséggel állottak a küzdők sorába, az emberi tevékenység majd ezen, majd azon terén cselekedve és alkotva, az igazságnak tért nyitni iparkodtak, győzelmét elősegíteni életök feladatának tartották.

Népek és nemzetek fejlődési történetében a létérti küzdelem mellett az igazságért való

küzdelem huzódik vörös fonalként keresztül, s a véres események szomorító hatása mellett az igazságért küzdők nemes alakjai tűnnek fel előttünk, mintha újra megindulnának ajkaik, hogy az örök igazság szavait hangoztassák, — nyujtanak vigaszt, megnyugtató vigaszt, ama bölcs mondást juttatva eszünkbe, hogy tévedés nélkül megszűnnék az ember emberi jellege.

Az emberiség mivelődés történetét minden embernek ismernie kellene, mert aki azon igyeke-
véseket nem ismeri, melyek az embert vad állapotából a modern kultúra fokára emelték, az nem tudja, hogy dicsőség embernek lennie, mert embernek lenni annyit tesz, mint küzdeni mindazon szépért és jóért, mi a legnagyobb, legnemesebb szellemek örök vágyát képezé. A művelődés történetének tükrén keresztül vegyük tehát szemle alá az emberiséget; a nemzetekre nézve a múlt példái intő jelek voltak mindig a jelen és jövőre nézve.

Az ember kiválóan társas lény; ez az ösztön, mely némely állatban is meg van, szükség-szerűen vezette az embert a társadalom megalá-

pitásához. Társadalom magában véve igen bő fogalom. Általában az emberi társadalmat lehet érteni alatta; úgy valamely állam, valamely nemzet is képez társadalmat. Szűkebb értelemben a társadalom alatt oly különféle családok összességét értjük, melyeket egy közös érdek egybekapcsol.

Ez a közös érdek az ókor társadalmában a nyelven kívül, mely mindenestre legtermészetesebb kapcsát képezte és képezi valamely társadalom egyes tagjainak — a vallás volt. A kedély élet egyforma nyilatkozata szükségképen közelebb hozta egymáshoz az embereket.

Az ókor egyes népeinél igen magas fokára akadunk a polgárosultságnak, a műveltségnek; sőt az emberi tevékenység egyes térein oly tökéletességet tapasztalunk, melyet mai nap is méltán bámulunk.

S ha egy futó pillantást vetünk az ókori történelem azon korszakára, melyet mi classicusnak nevezünk; ha körülnézünk a rómaiak és görögök virágzási korában; akkor tárgyunkra nézve két igen fontos, nagy horderejű következte-

tésre kell jutnunk. És pedig először arra, hogy a római és görög műveltség, tudomány, művészet, állami és társadalmi élet képezi jelenleg is azon nedvet, mely az egész világ művelődésének messze szétágazó gyökérszálaait évezredek óta táplálja; és másodszor arról, hogy a művelődés egymaga nem elegendő arra, miszerint egygyé fűzze a társadalom elemeit, erőssé, kitaróvá, szilárdá tegye; hanem még nagyobb mértékben szükséges, hogy a közös érdek folytán támadó öntudat, mit nemzeti öntudatnak nevezhetünk, szigorú erkölcsi rend alapján képezze az egésznek bezáró kapcsát.

Ebből kifolyólag megnyugtató és vigasztaló tanuságot merithetünk az ókori népek művelődési történetéből, a melylyel a szigorú materialista anyagelvűségét, ha nem is megdönteni, de legalább megingatni lehet; ez pedig az, hogy a szellemi téren maradandó minden, mit az emberi szenvedély meg nem rontott.

Ennek legkiválóbb bizonyítéka azon kétségbevonhatlan hatás, melyet szellemi tevékeny-

ségünk minden terén a görög-római tudomány és művészet tett és tesz jelenleg is.

Az ókor népei közül már azért is különösen a görögöket és rómaiakat kell kiemelnünk, mivel az ókori civilisatio ezekben érte tető- és fénypontját, s mivel hogy e népek azok, melyek szellemi életükkel messze benyúlnak a jelenkorba is. Az igaz, hogy még sokat kell tanulnunk tőlük; mert a mi intézményeink még árnyékát sem képviselhetik azon bámulatos intézményeknek különösen az államélet terén, melyek azután teremtői voltak oly polgári erényeknek, melyeket ugyan bámulni tudunk, de elérni nem. Más nemzetek, más népek állottak a mozgalmas népelet nagyszerű szinpadára, de irodalmi és műkincsekben, melyek néhány sötét századon át eltakarva voltak a világ szemei elől, oly örökséget hagytak hátra az utánnuk fellépett nemzeteknek, különösen az ujkor haladó népeinek, mely nélkül romlott társadalmi, politikai és vallási viszonyaink ujjáteremthetők nem volnának.

Változatdús események voltak azok, melyek alatt a görög népelet képződött és fejlődött,

és az ismert összes kormányformák alatt fokozatosan a legmagasb virágzásra jutott; de magában hordva mindig a romlás csiráját, míg végre áldozatává lett a romjain felépülő Róma zsarnokságának. Ami a kis görög államokat egy egészszé kapcsolá egybe, miután e kisebb államok ugyanazon időben gyakran egymástól teljesen elütő kormányformákkal bírtak, az a közös művészetén kívül, mely utóbbi az egyes görög tartományokban csak alakilag tért el egymástól, — nem annyira a vallás volt, mint az ebből folyó és ennek alapján rendezett nemzeti ünnepek. Ezekben is kiválóan a nemzeti öntudatból folyó összetartást szemlélhetjük, s azért ez ünnepeket a nemzeti öntudat kiváló, hatalmas nyilatkozatainak tarthatjuk. Nyilatkozatai voltak ezek a hatalmasan fejlődő népéletnek és kettős céljuk volt: vallási, a mennyiben tényleg a jóslatban volt alapjuk; nemzeti pedig annyiban, a mennyiben népünnepélyek voltak a szó szigorú értelmében, a hol tápot nyert a hazafias érzelem, a nemzeti közérzület.

Az egyéni szabadság akkor fennállott korlátainak dacára, a görög a hatalmasan fejlődő államélet keretén belül ezt nem érzé; meg volt benne az a nemes becsvágy, az a csodákra képes öntudat, mely büszkévé tette arra, hogy görög. E büszkeséget, ez öntudatot mi fejleszthette volna jobban, annak tüzét mi éleszthette volna inkább, mint ezen nemzeti ünnepek, melyek azonkívül testi ügyességének, férfias bátorságának, tudományának, művészetének, költészetének versenytérei voltak.

És mily nemes verseny volt az! Nem arany érdemrend, nem pénzbeli jutalom voltak azon díjak, melyekért a gymnastika, a tudomány, művészet és költészet bajnokai versenyeztek az olympiai játékok terén. Korona volt az olajfágakból, s mint ilyen megfelelt a görögök nemes egyszerűségének.

Minden nemzetnél lényeges része van a cultusnak a műveltség fejlődésében; ez olympiai játékoknak is lényeges részök volt a görög műveltség fejlődésében. Minden görögben, ki az ily ünnepélynél jelen volt, felébredt a nemzeti

büszkeség, a hazaszeretet. Hogy az erkölcsi érzetet is nagyra becsülték, kitűnik abból, hogy ez ünnepélyeken annak megjelenni nem volt szabad, ki valami gonosz tettet követett el.

Az ókor népeinél benső viszony létezett a vallás és cultura között. És mind a kettő elválaszthatlan viszonzóságban áll a nyelvhez, mint a gondolat anyagához. Ha tehát az ókori népek általános jellegét, fennmaradt szellemi termékeik után meghatározni akarjuk, azon befolyást kell vizsgálnunk, melyet a vallás — mint a kedélyélet közvetlen nyilatkozása — az ókori népek életére gyakorlott.

E befolyás a társadalmi élet minden terén mutatkozott: a házban, a családban, az állami élet minden mozzanatában; a nép erkölcsében és szokásaiban, a nevelésben és oktatásban, a tudományban és művészetben sajátos módon nyilatkozott.

E befolyás azonban különböző volt az ókor különféle népeinél. Az egyiptomiak, indák és perzsáknál a személyesített hatalmak különösen a nép tömegénél erkölcsi befolyást nem gyako-

rolhattak; mert a személyesített hatalmak iránti tisztelet vak félelem és szolgáló lealázásból állott; és ily befolyást reflectáló szelleménél fogva egyedül a buddhismus volt képes gyakorolni. A görögöknél azonban másképpen áll ez. Azon öntudatosan nemes felfogás, melyet a hellen nép személyesített isteneivel egybekapcsolt, a classicus művelődés legbecsesebb és legnemesebb gyümölcseit termé, besugározva a humanismus verőfényes napjától.

Mert a nemes és büszke önérték az, mely az embert a szabadsághoz, az erényhez és a felebaráti szeretethez vezérli.

Ebből származtak azon utánozhatlan költészeti és művészeti remekművek, melyek mai napig elérve nincsenek, s a melyekből mai nap is lelkesedést, anyagot és szellemet merít a jelenkor költője, bölcsésze és művésze.

De a görög népet éppen az tette oly nagy nemzetté, hogy a cultus és cultura mellett, melyek elválaszthatlanul egészítik ki egymást, a nyelv volt mindkettőnek forrasztó eszköze. S

oly nagybecsű műveket csakis azért bírt teremteni saját szelleméből ki, mert nyelvét többre becsülte mint az idegent, féltette mint nemzeti kincsét és fejleszté, mert tudta, hogy ez marad örök időkre szellemének fenntartója.

A nemzetek, és egyáltalán az emberiség jövőjének korának előképét a görögök életében szemlélhetjük, mely átszellemülve és nemesbülve volt azon égi lehellet által, mely ismét a valódi erőteljes szabadságnak és szellemiségnek az érzéki természettel való egyesüléséből származott. És ebben fekszik azon drága becses titok, mely bárha osztályrésze lehetne a jelenkor népeinek; és ez az, mi a nemzeteket ismét azon tökéletesedés felé fogja vezetni, melyet a görögöknél bámulunk és csodálunk, csak hogy nem oly korlátolttsággal. És e fölött gondolkozóba esve érezzük, mélyen érezzük, minek hiányában vagyunk. A tudomány, művészet, az állami és társadalmi műveltség nagy ujitói régen oda mutatnak már az emberi természet eredeti jogosultságára; de a küzdelem korát éljük most, kereszük és nem találjuk meg az erkölcsileg szabad

engesztelődés utját a szellem igényeivel szemben. Állam, társadalom és iskola az erkölcsi romlás utjain járnak; mindenütt félszegség, természetellenesség, belső, beteges megtöröttség; a végletek határozatlan küzdelme; ott állunk még egyik lábunkkal a középkori romlásban, a másikkal biztos talapzatra nem jutottunk és lebegünk a romlás mélysége fölött, — mégis tudjuk, érezzük és látjuk a jövőendő emberi élet hajnalhasadtára, hogy nincs maradásunk a korhadtt, romlott és összeomlással fenyegető alapon.

És mi magyarok, hol keressük a nemzeti nevelés példányképét? Hol másutt mint a hellén népnél, mely viszontagságai, háborúi és gyorsan váltakozó sorsa daczára példányképét nyújtja a nemzeti nevelésnek; mely megvalósítja az anyagi és szellemi életelvek egyesülési eszméjét és a nevelésnél, mely az egész embert szem előtt tartja, tökéletesítve minden irányban, megszabadítja megtörhetlen isteni szellemének lételét. — S ime ez a titok, melynek birtokában a görögök hihetetlen csodás eredménye-

ket vittek véghez majdnem harmadfélezer év előtt, azon eszközök nélkül, melyeknek birtokában mi vagyunk; azon vívmányok nélkül, melyeknek mi, az ujkor emberei örvendünk; azon mély kutatások és felfödözések nélkül, melyeket az emberi szellem Amerika felfödözése óta a tudományokban tett.

Az igaz, hogy a görög nevelés éltető eleme, mely az ó görög műveltséget alig sejtő virágzásra juttatá, a hellenek gymnastikája volt; de ez csak Spartában volt czél, Athenben eszköz, mely magasabb czélnak szolgált. Az egész attikai művelődés fejlődésében a plastikai szépség iránti igyekvést tapasztaljuk és az aesthetikai elem kétségenkívül a legmagasabb helyet foglalja el az attikai kulturában.

Az állam kedvezett a művészetek és tudományoknak. És e gymnáziumok a régi Athenben a magasabb szellemi életnek, a művészetek és tudományoknak gyúpontjai voltak; híres bölcsészek, szónokok, matematikusok és más tudósok a tudvágyó ifjak egész seregét vonták maguk körül, kiket bevezettek a tudományokba.

Az atheneiek ezen nagyszerű szellemi élete az erkölcsi komolyságtól, mély isteni félelemtől és tiszta hazafiságtól hordoztatott és ez időben a legnemesebb virágokat hajtá. De „így jár minden az ég alatt” — a peloponnesusi háboruk óta a görög művelődés nem egy pompás virága hervadt el a fejlődő népetet elpusztító testvérháboru következtében.

A világtörténelem azonban a népek oktatója; s nemzetiség dolgában tanulhatunk a görögöktől. Csakhogy az eszközök felhasználásában úgy kell eljárunk, hogy azok ne ellenkező eredményre vezessenek. Csak egyre akarok e helyütt odamutatni. A görögök gymnastikájára, tornászatára. Nálunk is van ilyesvalami, mely kötelezett tantárgy tanodáinkban. De az olyan eljárás mellett, amelyet nálunk ezen valóban erőt edző, nemes foglalkozásnál elkövetnek, sohasem érendjük el azt az eredményt, melyet joggal várunk tőle. Egyenes járás, nemes magatartás, feszes állás, egyöntetű mozdulatok, szigoru fegyelem helyett, tanodai zárvizsgáinkon félkomediások produkálják magokat a különféle

elnevezésü tornaszereken ; a szabad és rendgyakorlatokból, melyek vidám, hazafias dal mellett végezhetők semmit sem látunk. Innen következik az, hogy fiúk, kik éveken át gyakorolták a tornászatot, ép oly pongyola magatartásuak, rendetlen járásuak mint voltak azelőtt. Más eredményeket látunk Németországban, a rendszeresen gyakorlott tornászat folytán ; s mást kellene látnunk nálunk is, ha a tornatanitók nagyobb része nem napszámban dolgoznék, s nem elégednék meg az e dologhoz keveset értő, zárvizsgát meglátogató közönségnek minden sikerült bukfencz után meg-meg ujló tapsaival.

II.

NEMZETISÉG ÉS CULTURA.

Panem et circenses! ez a két szó jelszava volt a római köznépnek: kenyeret és mulatságot; — a gyomor és az érzéki vágyak kielégítése. Az emberiség életében, mondja a tudós Dübök, voltak korszakok már többször is, a melyekben az élvágy érzékiesebben, s a dolog lényébe való úgyszólván alaposabb elmélyedéssel lépett fel, de talán egy sem volt, melyben az értelmiség képviselői, azok, kik a kor szellemi működését és hatását eszközlik, oly nagy mértékben részt vettek volna. S ez kölcsönzi napjaink élvágyának kivételes s talán veszedelmesebb jellemét.

Ennek az embernek igazsága van.

Ki társadalmunk kór állapotának indokait mélyebben vizsgálja, egy pillantást vetve az emberiség történelmére, az fájdalommal fogja tapasztalni, hogy napjainkban a civilizált, fényes külsejű, sima beszédű gazember erkölcsi érzete egy fokkal sem áll magasabban az éjjelenként rablásra kiinduló puszták betyárjának erkölcsi érzeténél.

A mit ez szellemi állapotának faragatlan durvasága mellett, öntudatlanul, elkapatva vad nemtelen szenvedélyétől, melyet kevésbé kifejezett vallásos érzülete megfékezni nem bír, véghez visz; azt a glacékeztyűs gazember kiszámított ügyességgel, az ellentálló akadályok hideg beszámításával, undok, erkölcstelen tetteinek teljes öntudatában cselekszi.

S ez utolsónak tette rosszabb, hárhözatosabb.

És ezek fölötté szomorú dolgok.

De hol van gyökere a társadalmi kórnak, mely a nép minden rétegeiben emésztő méregként pusztít —, hogy a betegségek fokozatok

egyek képleteit egybeállítva, a diagnosist meg lehessen állapítani, melynek alapján a betegség sikeresen gyógyítandó?

Kisértjük meg az újabb kor történetének alapján a jelen állapotokat, mint amazok természetes folyományát előtűntetni; talán ezekből önként kínálkozik majdan a gyógyítás módja és az eszközök is.

Am előre is megjegyezhetjük azt, hogy a társadalom bajait csak a társadalom szüntetheti meg; a társadalom emésztő kórját csak a társadalom gyógyíthatja meg; azt a mérget, melyet a társadalom akár az eszmék, akár a cselekvések útján magába szivott kell, hogy a társadalom maga távolítsa is el.

Minthogy pedig a természet örök törvényei szerint az emberiség életében és történetében ugrás nincs, s ott a hol okozat van, oknak is kell lennie, társadalmunk kórállapota is csak különféle előfeltételek következménye lehet.

Ez előfeltételek ismerete annál is inkább érdekünkben fekszik, mert ezek képezik azon gyökérnek szárait, melyből az ezeken, mint

megannyi csatornákon keresztül a társadalom legnemesebb szerveibe is beviszi a kóranyagot.

Az újabb kor eszmeáramlata egész Európában új alapokra fektette a nép és társadalmi életet. Ezen alapon indult meg azután azon nagyszerű küzdelem, mely az emberi tevékenység minden terén még koránt sincs befejezve, s mely munkára szólította a szellemi erőt. E küzdelemnek végcélja nem lehet más, minthogy előteremtse a mivelődés nélkülözhetlen eszközeit; józan és természetes alapon fejleszse a népeletet minden téren s szigorú törvények korlátai között biztosítsa az egyéni szabadságot, az egyén természetes fejlődését és segítse elő szellemi tehetségének érvényre jutását bármely téren. E küzdelem végcélja egyszóval azon korszak megteremtése, melyről halhatatlan Vörösmartynk hatyúdalában, a „Vén cigány“-ban mondja:

„Lesz még egyszer ünnep a világon

Majd ha elfárad a vész haragja,

S a viszály elvérzik a csatákon.“

Az új eszmeáramlat a művészetek és tudományok ujjá ébredésével Olaszországból in-

dult ki; innen Németországba szivárgott át, a komoly gondolkozás országába. A német társadalmi és népéletnek jelenleg nyilvánuló mozzanatai félreismerhetlenül tüntetik elénk az évszázadokon át tartott csendes munka befolyását, s a német népélet jelenleg oly széles alapon fejlődhetik, s a talaj oly jól van elkészítve, mint kevés mivelt államé Európában.

Franciaországban a modern eszmék alapján az államot akarták regenerálni, de a nép éretlen volt, a talaj, melybe az új eszmék, mint megannyi szellemi magvak, hullottak, csak nemtelen gazt volt képes teremteni, előhozni; nem csoda, ha a 15. Lajos által elerkölcstelenített, romlott francia nép a végletekig ragadtatá magát. Az igaz, hogy az 1792-nek befolyása az európai népek történetére nézve tagadhatatlan, de az is igaz, hogy az arany közép-utat a francia nép maig sem találta meg; mert az önzés mai napság is — fájdalom — nagy szerepet játszik a társadalmi élet minden terén.

Innen kezdve Magyarország is ki volt téve a modern eszmék betolyásának. És ez nagyon

is jó volt; mert földirati fekvése az európai országok sorában már maga is követelőleg lépett fel a mellett, hogy helyet foglaljon az európai népek sorában.

Ha tisztán politikai könyvet irnánk, akkor könnyen oda lehetne mutatni nemcsak e befolyás indokaira, hanem az összefüző kapocsra is, mely e befolyás indokai között létezik, s melyek az európai eseményeket szerves egységként tüntetik elénk.

De mi tisztán a társadalmi szempontra vagyunk tekintettel; és e tekintetben határozottan állítjuk, hogy a társadalmat alapjaiban megingató politikai események a társadalomra nézve káros visszahatást idéztek elő, s az általuk rombadöntött intézmények csak később emelkedhettek föl újra szebben és jobban romjaikból.

Nálunk a társadalmi szempont mellett kiváló tekintetet érdemel a nemzeti szempont is, mert társadalmi bajaink és hiányaink a modern eszmék befolyásával szemben magyar fajunk és

népünk különleges jellegében találják kutforrásukat és magyarázatukat.

Ki magyarul nem érez; az e körülményt nem is sejtheti. E körülmény teljes figyelmen kívül hagyásából magyarázhatók azon teljesen téves felfogáson alapuló ítéletek, melyeket a külföld Magyarország társadalmi viszonyairól magának alkot.

Sőt saját népünkben is van elég nagyszájú ember, ki társadalmi viszonyainkat tudj' Isten minő szemüvegen át nézi, téves felfogáson alapuló ítéletével félrevezeti a közvéleményt.

Ha mi azonban magyar társadalomról szólunk, akkor viszonyainkra alkalmazva ezen fogalom: „társadalom“ alatt mi csakis összegét érthetjük a hazánkban lakó és élő különféle néprétegek egyes csoportozatainak; mert — és ezt tudni fölötte szükséges — nekünk a szó valódi értelmében társadalmunk nincs. A speciális értelemben vett magyar társadalmat még meg kell teremteni.

E fölött kétségbeesni ugyan nem kell, de tény.

Ha nálunk szorosabb értelemben vett társadalmi viszonyainkról van szó, akkor társadalmi életünk fölötté kezdetleges voltánál fogva a felfogás, az ítélet, következtetés mindig egyoldalú lesz; mert a társadalom egyes elemei még mindig bizonyos távolságban állanak egymástól, mely távolság az egymásra való kölcsönös és viszonylagos hatást nagyban akadályozza.

Azonkívül, s ezt bevallani fölötté sajnos, — a különleges magyar nemzeti jelleg még sokkal csekélyebb befolyással volt az egyes elemekre, mintsem hogy az említett csoportozatoknak összegét legalább jellegre nézve alkatrészeinek lehetne nevezni a magyar társadalomnak.

És ennek észlelése nagyon is fájdalmas a hazafira nézve, s ez észlelet teljes világitásba helyezi azon okokat, melyek miatt a modern eszmék, bár ezek nyomán mi is kétségbevonhatlan vívmányok birtokába jutottunk, a magyar társadalom nemzeti szempontjával szemben, csak fölötté csekély befolyással voltak.

És ebben fekszik társadalmunk elemei egybeforrásának legnagyobb akadályá; mert míg

a modern eszmeáramlat csak idegen csöveken keresztül jut a társadalmunk összegét képző egyes elemek és rétegek birtokába, s míg ennek következtében e rétegekre csak idegen szellemen lehet befolyással, addig a népéletben, melyen ez idegen szellem nagy kárt tesz, mindig hiányát fogjuk érezni a tiszta magyar nemzeti szellemnek. És e nélkül magyar társadalom nem képzelhető.

Társadalmunk azon elemei, melyek nyelv és nemzetiségi tekintetben leginkább magyar jellegűek, egymagukban társadalmat nem képezhetnek, mert értelmi erő tekintetében keveset nyomnak csak, s nincsenek és nem lehetnek egészen azon föltételek birtokában, melyek által tevőleges tényezőkként szerepelhetnének a társadalmi életben. Értjük a szűkebb értelemben vett népet.

Azon elemei pedig, melyek értelmiségük következtében hivatva volnának a társadalmi élet tényezőiként szerepelni, annyira befolyásolvák az idegen szellemtől, mely a modern eszmeáramlattal együtt jött hozzánk, hogy ha-

tásuk különleges nemzeti szempontból csekély habár általános emberi szempontból hasznosnak, sőt áldásosnak lehet nevezni.

Ez előzmények után fölötte tanulságos volna egy futó pillantást vetni hazánknak negyvennyolcz előtti történetére, mert a modern eszmeáramlat a 48 előtti évtizedben nyilatkozott, ugy a politikai, mint az állam és szigoruan vett társadalmi életben, sőt az irodalom és költészetben is legfeltünőbbben. A későbbi absolutismus, bármily ellentétesnek is lássék ez állítás, időt engedett a modern eszmék lassu, de biztos fejlődésének. Az a másfélévtized Magyarország belső fejlődésére nem volt haszon nélkül. Igy a jó végzet az absolutismus sanyarú évei alatt is bensőleg engedé fejlődni hazánkat. A szabadság és alkotmányosság eszméinek csiráit nem képes elnyomni semmi sem, s a népek életében két évtized vajmi csekély időszak.

A magyar társadalom, melynek megteremtése a most élő ifjabb nemzedék föladatai közé tartozik, határozott haladásnak indult, az ujjabb magyar alkotmányos élet kezdetével. Ezen ha-

ladásnak azonban annyi akadály van utjában, hogy nyomai csak nehezen észlelhetők.

Ez akadályok elhárításának főfeltéte a nemzeti nevelés; a magyar nemzeti szellemnek a társadalomban való megalapításának ez elodázhatlan alapkélléke.

Mert a magyar társadalomnak nemzeti szellemben való haladását legfőképen gátolta az, hogy az idegen szellem a maga eredetiségében lett átültetve, s nem idomítva szokásainkhoz, nem átalakítva sajátlagosságunk szerint, s így nem az idegen szellem olvadt fel a nemzetiben, hanem a nemzeti szellem lett absorbeálva az idegen szellemtől.

Átvettünk, utánoztunk mindent, gyakran a magunk kárára, sőt beleéltük magunkat azon előítéletbe, hogy jobb és szebb az, mi külföldről jön.

Ez előítélettől többféle irányban még most sem tudunk szabadulni, s ez okozza azt, hogy társadalmunknak határozott kinyomata nincs, hogy különleges nemzeti jelleggel nem bír.

Hogy sokat tanultunk az idegen nemzetek szelleméből az igaz; de hogy sokat úgy tanulunk, mint nem kellett volna, az is tagadhatatlan.

Leányainkban, különösen mikor ezek magasabb leánytanodába vagy növeldébe jutnak, a sok idegen nyelv elrontja a hazai nyelv iránti érzéket, s az idegen nyelv nyomán az idegen szellem ül diadalt a nemzeti szellem fölött. Egyleteinkben, melyek úgyszólván hévmérői a társadalomnak, valóságos bábeli zavar uralkodik nyelv tekintetében. Ugyan e képet mutatja társadalmunk is.

Ez állapot azonban nem tegnapról mára fejlődött ilyenné, s így meg sem szüntethető mától holnapig. Csak kitartó erély és munkáság képesek e vizsás állapotokon javításokat eszközölni; mert a társadalom első sorban azon tényezőktől szabaduljon meg, melyek a javítás eszközlését akadályozzák.

Az eddig mondottakból kitűnik, hogy a magyar társadalom megteremtésének legelső és legfőbb tényezője a magyar szellem önállósítása.

Az önálló magyar szellem terjedésével aránylag fog tért veszíteni az idegen szellem a magyar társadalomban. Ha amannak fölényt nem biztosítunk, akkor az utolsó fog mindinkább hódításokat tenni, mik nemzetiségünkre nézve eddig is káros befolyással voltak.

Ennek meggátlására azonban fölötte szükséges; hogy ifjuságunk, a melyé a jövő, minden ízében magyarrá legyen a jobb és szebb értelemben.

A tudomány ugyan cosmopolitikus jellegű, és nincs nemzetiséghez kötve, de a felsőbb oktatást még mindig nem tartjuk elegendőképen és teljes mértékben hazafias szelleműnek. A nemzet multja nincs elegendőképen méltatva, s magasabb tanintézeteinkben a jelen csekély alkalmat nyújt a hazafias érzület emelésére. A nyilvános ünnepélyek nélkülözik a hazafias jelleget.

E tekintetben tanulhatnánk a németektől, kiknek a mult vagy a jelen egyik dicső emlékezetes napja, ünnepnapja az ifjuságnak, melyen hazafias érzülete ébren tartatik és megóvatik

az elszunnyadástól. Nálunk az ilyen emlékezetes napok figyelmen kívül hagyatnak. Elhunyt dicső férfiaink emlékével keveset törődünk s az élöket csak azért dicsérvük, hogy azután annál hamarabb elfelejtsük.

Nem vagyunk bőviben az oly férfiaknak, minő Eötvös volt, kinek élete példánykép és emléke örökké élő lehetne ifjuságunk kebelében. Az ily jellemek világító pontok hazánk újabb történetében és érdemesek arra, hogy emlékek minden évben újra és újra felfrissítsék az ifjuság előtt.

Németországban felhasználnak minden alkalmat, hogy az ifjuság nemzeti érzületét fejlesszék, hazafias szellemét felébresszék. Magyarorszában ez fájdalom nincs úgy. Ez érzület ébresztése tisztán a családra és a nyilvános életre van bízva. S így nagy mértékben a szülőktől, kiválóan pedig az anyától függ a hazafias szellem ápolása a családban.

Anyákat kell tehát nevelni, magyar anyákat, honleányokat.

*) Ennek egy külön fejezetet szentelek e könyvben.

Ezek volnának azután a szó legnemesebb értelmében társadalmunk jó szellemei, s ismétljük, a mit már más alkalommal, más helyen mondottunk, hogy a nő az, ki a társadalom alakítását legjobban előmozdithatja.

Mint lelke a családnak, megáldva nemesen és gyöngéden érző szívvvel, minden szépért és jóért hevülő kebelével nemcsak nálunk, de minden, minden nemzetnél a nő ujjáteremtője a társadalomnak.

A család szentélyében ő van hivatva gyermekei, leányai szívében lerakni, ápolni, fejleszteni a jobb érzelmeket a nemes eszméket; és nagy eszmék, világrendítő eszmék bölcsője volt már a szűk családi szoba, hol az anya működött, fáradott fiai leányai körül szeretetteljesen, nemének egész odaadásával.

Nemének varázsteli, hódító külseje — bár főszerepét, mely egyszersmind nehéz is, a házban van hivatva végig játszani — figyelemre méltó befolyást biztosítanak a társadalomban a nőnek. —

S egy erényekben tündöklő nő — legyen bár egy kis hiúság is benne — közvetve a társadalom geníusa is.

Egy pillantás a jótékonyági statisztikára, s a látszólagos talány meg van fejtve.

A fősvény is megnyitja tárczáját ha nő kér az ügyefogyott számára; s a jószivü kétszeresen ad, mert szemeit ott feledi a szép szemeken és nem ér rá tárczájára nézni.

A társadalmi élet minden terén majd kisebb majd nagyobb mérvben érezhető a nőnek befolyása. Üdvös e befolyás csak annyiban, a mennyiben a női erények gyakorlatában van alapja. S minthogy a női erények gyökere a tiszta, mocsoktalan családi életben tenyészik legjobban, nagyon természetes, hogy az ily családi élet ad áltető tápot a társadalomnak erkölcsi tekintetben.

Nemzet, melyben kiveszett a családi élet szentsége, bensősége, nem képes a társadalmi életet, mely a családi élet lazultsága következtében indult bomlásnak, erkölcsileg emelni.

Nem vagyunk még hál' Istennek ennyire. Társadalmunk bomlásnak nem indulhatott, mert a szó valódi értelmében ilyen nem is volt.

Ime tehát a viszony.

Nő — család — társadalom.

Kölcsönös hatás létezik e három között. A mennyiben az első üdvös vagy káros befolyásával eszközli az utóbbi kettős erkölcsi emelkedését vagy süllyedését, annyiban hat az utóbbi kettő vissza az elsőre.

Társadalmunk akkor lesz, ha a nőt ugy neveljük mint azt a jelenkor igényli; nemzeti szellemű társadalmunk pedig akkor, ha mindent felhasználunk, hogy nevelésünk nemzeti szellemenben eszközöltessék.

Polyglott hazánkban, szemben a duodez nemzetiségek jog- és okszerűtlen igényeivel ez bajos dolog ugyan, — de nem lehetetlen.

Akárhányszor mondjuk, hangoztatjuk, hogy nemzetiségünk féltékenyen őrzött kincsünk; ez ugyan szép és jó, de nem teszünk e szerint.

Már pedig nemcsak szólni de tenni is kellene a nemzetiség érdekében.

A siker csakis ez esetben várható. Ha többet tettünk volna eddig is, mint a mennyit tettünk, e féltékenyen őrzött kincset most nem a modern eszmék importálta idegenszerű szellem árfjától kellene féltенünk.

Sokan őrzik e kincset, csakhogy ez őrzésnek annyiban van csak haszna, a mennyiben egészen szem elől nem tévesztik. Fel kell emelni, s mindenkinek kell juttatni, hogy életre keljen, s így mindenkinek birtokában ne kelljen féltékenyen őrizni, aggódva, hogy valami vihar el ne temesse.

Azt mondtuk hogy társadalmunknak nemzeti alapon való ujjíteremtésének főtényezője a magyar szellem önállósítása.

Röviden akarjuk körülírni, mit értünk mi ez alatt.

Az emberi munka és cselekvésnek, az összes emberi tevékenységnek nincs egyetlen egy mezeje sem, melynek többé kevésbé kölcsönös, benső okokon alapuló vonatkozása ne volna a másikhöz és joggal mondhatjuk, hogy az egyik a másiknak kiegészítésére szolgál, mert mind-

annyi egy és ugyanazon kútforrásból veszi eredetét: az ember művelődési ösztönéből, vágyából. —

Ezt látjuk az emberiség művelődési történetéből.

Mert az anyagi és szellemi tevékenység összege, melylyel valamely társadalom dicsekedhetik, képezi egyszersmind értelmiségének, intelligenciájának legbiztosabb hévmérőjét.

Példa rá az 1873. évi bécsi közkiállítás.

Az emberi tevékenységek egymásközti benső viszonya szükséges is, ha a társadalom azon feltételeknek meg akar felelni, melyekhez létezése kötve van. És így valamely cultur államban a szó nemesebb értelmében a különféle törekvések egymásba folyását és egymásra való hatását látjuk a nemzetgazdászati, kereskedelem, ipar, művészet, tudomány, irodalom, a nevelés és oktatás terén.

Azt kimutatni, valjon mennyire haladtunk, miképen állunk mindezen téreken? túlhaladja e könyv szűk körét; de rövid vonásokban megállapítani azon befolyást, mely a modern esz-

mék révén e téreken mutatkozik nagyon is szükséges, bár itt is csak röviden akarjuk jelezni tapasztalatainkból levont nézeteinket.

Elmélkedésünk folyamában már az egyikre másikra nézve kifejezést adtunk szerény nézetünknek.

Azon rendben, a melyben mi a társadalomnak sokféle irányban nyilatkozó tevékenységét egyenkint elsoroltuk, a három első: a nemzetgazdászat, ipar és kereskedelem a társadalom anyagi céljaira, a négy utolsó a tudomány, irodalom, művészet és nevelés a társadalom szellemi céljaira vonatkozik.

Ez utóbbi négy közül a szépirodalom és művészet tisztán a műizlés és szépérzék fejlesztésére, a szív és lélek nemesbitésére, az általános műveltség terjesztésére irányozvák; míg a másik kettőnek, a tudomány és nevelésnek feladata, hogy elvont elméleteit a gyakorlati életben és a gyakorlati élet javára értékesítse.

Ez irányok illetén osztályozása mellett már most könnyű kimutatni röviden is, hogy mind-

egyik téren mennyire vagyunk és mennyiben haladunk önállóan.

Hogy minden irányban haladunk, ezt csak a világtalan volna képes kétségbevonni.

Az első három szoros, elválaszthatlan viszonyban áll egymással. Minél virágzóbb a nemzetgazdászati, minél virágzóbb az ipar, annál élénkebb a forgalom, melyet mind a nemzetgazdászati, mind az ipari cikkek követelnek és viszont.

Csakhogy nemzetgazdászati tekintetében, tekintve hazánk földjének kiváló termelő erejét, az elméleti nemzetgazdászati tudomány, mely korunkban oly nagy lendületet vett, sokféle okok különösen pedig a köznép tudatlansága miatt a gyakorlatban nem érvényesíthetett.

Ipar tekintetében rendezettebb viszonyainkat az 1871-ik ipartörvény szentesítésének napjától kezdve fogjuk számíthatni; és azóta, mióta e téren is iparosaink dicséretre méltó buzgósággal karolják fel a társulás eszméjét, mely bizonyosan igen sokat fog tehetni a magyar ipar fejlesztése érdekében. Az iparos körök minden

egyres tagja e tekintetben tenni és hatni képes; a kölcsönös felvilágosítás, a külföld e téren haladásának megfigyelése, hozzájárulhat az ipar fejlesztéséhez; e téren tehát legkevesebb félteni valónk van az idegen szellemtől.

Mert iparosaink nagyrészt jó honpolgárok.

Mert tanulni akarnak.

Mert meg van bennök azon törekvés, hogy a külföldről vagy a szomszéd tartományokból bevit ipari cikkek mennyiségét és minőségét saját készítményeikkel ellensúlyozzák.

És ez osztály a magyar társadalom zöme, szorgalmas, munkás; érdekeit minden tekintetben előmozdítani a magyar társadalomra nézve kívánatos és üdvös.

Ez első sorban legjobban eszközölhető az iparos szakoktatás által.

Az 1872. évi ipartörvény e tekintetben is oly utmutatást tartalmaz, a melyből a saját érdekeit jól felfogó iparos megtudhatja, mennyivel tartozik hazájának és nemzetének a kezére bizott tanoncoknak derék, hasznos és szorgalmas iparosokká való kiképeztetésében.

Iparunk általános emelésére, hogy iparunk fejlődött és egyszersmind magyar is legyen, kétségen kívül nagy befolyással bír az országos iparos szövetség megalakulása, melynek kiváló gonddal elkészített és az iparos érdekeket minden irányban felkaroló alapszabályai a legjobbat engedik remélnünk.

A szép művészetek közül egyedül a festészet az, melyben a bécsi közkiállításon is dicsőséget aratott a magyar név, de művészeinknek még nem vagyunk képesek itthon tanyát adni; a külföld elragadja előlünk és művészeink tért nem találva művészetük számára hazánkban, azon babérokkal dicsekszünk mi, melyeket művészeink a külföldön aratnak. Az is megtörténik olykor, hogy külföldön élő hazánkfiát mig oda künn tartózkodik, elhalmozzuk a legnagyobb dicséretekkel s így úgy dicsőítjük „hazánkfiát.“ Mikor azután haza jön, vagy agyon hallgatjuk, vagy kedvünk szerint tépegetjük le róla szálanként a babért, a melylyel előbb felkoszorúztuk. Hiába! csak igaz az a szó: „Nemo propheta in patriam.“

A miben legkevésbé birtunk önállóan teremteni, a miben még sokat dolgoznunk és sokat tennünk kell — az a tudomány és a tudományos irodalom.

Uram Isten! A felsőbb oktatásnak eddigelé tartott gyámoltalanságánál fogva ez lehetetlen is máskép.

A komoly tudományokat másképen kell megkedvelni és művelni, mint azt ifjuságunk kedveli és műveli.

Műveltségét nem a klasszikus írásművek tanulmányozásából, hanem az ujságokból szerzi meg. Tudományos szakoktatásunk pedig oly hiányokban szenved, melyek csak a legkitartóbb munka után szünhetnek meg.

A tudományokat meg kell kedveltetni előbb, fel kell ébresztetni a vágyat a komoly tanulmány iránt, azután amazok oly ápolásban fognak részesülni, mely nagyban elősegítendi az önálló gondolkozást és munkálkodást is.

Hogy e tekintetben is figyelemre méltó haladási váagnak vagyunk szemtanui, ki tagadhatná? Csakhogy kevés rendszer látszik benne,

s e rendszeretlenség társadalmunk szellemi állapotában kirívó módon mutatkozik, társadalmunk önállótlanságának legbiztosabb jele.

Ez önállótlanság egy téren sem mutatkozik annyira mint elméleti és gyakorlati nevelésünk terén.

Pedig az a sok eszme, mely hét év lefolyta óta e téren nálunk is átadatott nevelészeti körökben a közforgalomnak, mind szép és jó és nemes; és egykoron nagy hasznát veendjük. De volt ezek között olyan, mely viszonyainkra korai volt és nem alkalmazható, legalább oly módon nem, a melyben azt a német nemzettől átvettük és átültettük.

Minden honfunak szent kötelessége e téren szellemi és anyagi erejével a nemzeti szellem emelésére és fejlesztésére közreműködni.

Megerősödvé, szilárdulva hazánk az alkotmányos élet védő oszlopai között a nemzeti szellem alapján fog virágzóvá lehetni kereskedelmünk, iparunk, gazdaszatunk, tudományunk, irodalmunk és művészetünk.

III.

NEMZETISÉG ÉS NEVELÉS.

A magyar nyelv erős, mint
a zúgva rohanó vízár; elha-
tározott, mint a férfias elszánt
akarat s oly egyszerű, mint
az anyai hű kebel aggodalma.

B. Vesselényi Miklós.
(1833-ki országgyűlési ta-
nácskozmány.)

Szeretnék dicséneket zengni nyelvünknek, lelkesítő, megható, hogy az iránta való szeretetet azok kebelében is felébreszthetném, kiknek ajka az idegen szójárás hazafiatlan szokásáról lemondani nem tud. Szeretném nyelvünkről mondani azt, mit Börne a német nyelvről oly elragadóan szép szavakban mond: „Mely nyelv mérkőzhetik anyanyelvünkkel? Melyik oly dús és hatalmas, oly bátor és kedves, oly szép és

szende, mint a mienk? Ezer szine van és meleg árnyalata. Van szava a percz legcsekélyebb szükséglete kifejezésére s azon feneketlen mélységű érzelem kifejezésére, melyet az örökkévalóság ki nem merít. Erős a szükségben, irtóztatos haragjában, simulékony a veszélyben, gazdag a részvétben és mozgékony minden vállalkozásban. Hű tolmácsa minden nyelvnek, miket ég és föld, levegő és víz beszélnek. A mennyi dörgő moraját, a szerelem játszi suttozását, a lármás nap csevegését, a hallgató éjszaka csendjét; mit a hajnal pirja bibor, ezüst és aranyban fest, mit a gondolatok komoly uralkodója trónján tervez; mit a leányka cseveg, a csendes forrás mormol, a zizzenő kigyó sziszeg, midőn a vidám fiu ugrál és ujong s a vén bölcsész súlyos énjét emlegeti — mindent megmagyaráz nekünk értelmesen, minden reája bizott szót hiven visszahoz.“

Valóban sohasem volt nagyobb szükségünk arra, hogy öntudatára jussunk nemzeti nyelvünk nagy kincsének, mint most, habár nemzetünk minden korban nagy és dicső fiai sohasem szün-

tek meg nemzetiségünk e nagy palládiumára mutatni. A cosmopolitikai áramlat még amugy sem eléggé kidomborodott nemzeti egyéniségünket fenyegeti, s ellenében csak egyetlenegy fegyverünk van, nemzeti nyelvünk, melylyel egyéniségünket a cosmopolitismus ellenében fejleszteni és megőrizni képesek vagyunk. — E drága kincsünket sokszor vész fenyegette már. Mária Theresia és II. József germanizáló törekvései ellenében a bécsi nemes testőrség hő keblü tagjai vetették latba irodalmi működésük befolyását, s e kincs megőrzése dicső munkájához csatolvák azóta a legujabb időkig nemzetünk legjelesebb fiainak szent hévvel buzgó nemes törekvései. Mert ők mindannyian tudták és mélyen érezték, hogy a nyelv feladásával, feladják egyéniségük faji jellegét is, s annak pusztulásával nincs mi biztositaná fenmaradását.

A kinek ez nem büszkesége, csak félig vállalhatja magát a hon fiának; s ki csupán idegen nyelvet tart a művelődés legjobb eszközének, anyját tagadja meg, mely számot tarthatna szeretetére.

Beékelve annyi különféle nemzetiség közzé, annál hivebben kell megőriznünk és ápolnunk nyelvünket, mert a velök való közlekedés tekintetéből kénytelenek vagyunk a körülöttünk lakó nemzetiségek nyelvét is sajátunkká tenni, de ez még nem jogosit bennünket arra, hogy a mienket kevesebbre becsüljük, hogy elhanyagoljuk, sőt kötelességünk ké teszi, hogy mindennütt a hol erre jogunk van, használatát érvényesítsük, hogy azokat iparkodjunk megnyerni neki, kik akár rosszul alkalmazott előítéletből, akár önös szándékból jogosultságát beismerni nem akarják.

Én nem vagyok egészen hajlandó hitelt adni annak, ki azt mondja, hogy daczára annak, hogy a haza nyelvén szólni nem tud, igen jeles hazafi, épügy, mint nem mindig jeles hazafi valaki, habár a nemzet nyelvét beszéli is. Mert hazafiság alatt nem csupán az egyszerű polgári kötelességek teljesítését lehet érteni, azért részesül a nemzet által adott jogokban is. A hazafiság a veszély idejében fáradhatlan kitartást és buzgalmat, nagy önzetlenséget, s ha kell a

legnagyobb áldozatokat — életet és vért, vagyont és jólétet követel. De a nemzeti nyelvkétségenkívül tényezője a hazafias érzületnek is.

Kötelességünk tehát és legszentebb érdekünk, hogy nyelvünk minél szélesebb tért nyerjen, ez pedig csak valódi nemzeti nevelés által érhetjük el. A jelenkort ne érje egykoron azon keserű szemrehányás, hogy a nemzeti nevelés tényezőinek érvényre emelését elmulasztotta, hogy érdekében nem követett el mindent, hogy rosszul alkalmazott gyengeségből a nemzet legvitálisabb érdekét tévesztette el szem elől.

Első oka volna ez ama közszellem hiányának, melyet fájdalom jelenleg még lépten nyomon tapasztalnunk kell, s melyet ébreszteni elodázhatlan kötelességünk. Korántsem szükséges, hogy a politikai constellátiora mutassunk, belőle kifejtve nemzetlétünk egyik legerősebb oszlopának — a nemzeti nyelvnek szükségességét, érzi azt mindenki ugyis, a ki csak legkevésbé belátni képes, hogy minden népfajnak kötelessége egyéni jellegét megőrizni. Szerethetjük azért az emberiséget szívünk mélyéből, de nem-

zetiségünk árán csak a humanismus oly végletebe sodortatunk, mely káros és veszedelmes. — A szabadság, egyenlőség és testvériség fényes ragyogásu nevei abban az értelemben, melyben azokat a francia forradalom felállította, elhalványultak, mióta belátták, hogy mily hóbortos üres fogalmakat kötnek össze a lelkesítő eszmék némelyikével. Az szent igaz, hogy a testvéries érzület kapcsolatban a törvény előtti egyenlőség eszméjével biztosítékai a valódi szabadságnak. De az a cosmopolitikus filiszterféle gondolkozásmód talaján épülő népek testvérisülése, — üres chimaera, semmi egyéb.

Schiller oly időben élt Németországban, mikor a partikularizmus legékesebb virágait hajtotta, s gondolkozása egyetemes volt, Göthe talán fel sem tudott melegedni, mint életirói közül sokan mondják, a haza szűkebb eszméjeért és költészete még egyetemesebb; Schiller mégis azt mondja:

An's Vaterland, an's Theure schliess'
dich an

Da halte fest mit deinem ganzen Herzen.

Schiller mégis legkitünőbb tanítója volt a német népnek és népszerűsége nagyobb a költők fejedelménél Göthe-énél, mert ő a történelem dicső alakjain gyujtott világító szövétneket a német népnek, megtanítván, mikép kell szeretni a hazát.

Ilyen és még szebb értelemben tanítói a magyar népnek hazánk költői. Minden időben ők voltak őrei a nemzeti érzületnek, s tisztán közvetítették azon lelkesedést, mely kebleikben hazáért és nemzetért buzogott, a néppel, mely nemzetiségük és nemzeti nyelvük tiszta megőrzését nekik köszönheti.

De nemcsak őrei voltak ők nemzeti nyelvünknek és vele nemzetiségünknek. Ők ébresztői voltak annak a lelkesedésnek, mely a haza fenntartásának mozgató ereje. A nemzet gyászos, szomorú napjaiban ők adtak e gyásznak szivetrázó kifejezést, s a nemzet öröm napjaiban, ők zengtek lantjukon örömeiket, szivderítőt, lelkesítőt. S mikor a nemzet aléltan szunnyadozott, megfélekedve önmagáról, drága nagy multjáról, az ő mennydörgéshez hasonló szavuk

rázta fel az aléltságból, a szivet, melyet még az imónt a kétségbeesés keserősége töltött be sziniglen, az ő szavuk nyitotta meg újra a reménynek, a szebb és jobb jövő reményének.

De mi háladatlanok vagyunk hazánk e nagy fiai iránt. Minél nagyobbak az ő érdemeik, annál nagyobb a mi hálátlanságunk irántuk, mert szivünkben nincs meg egészen dicső nevük kegyeletos emléke, s a helyett, hogy beteg nemzeti közérzületünk gyógyítására azon tiszta forráshoz zarándokolnánk, mely nemes, tiszta, hazafias lelkük kifolyása volt, asztalainkat elárasztja az idegen termék, mely műveltségünket gyarapítja ugyan, de többnyire a nemzeti érület kárára ott, hol ez teljesen meg nem gyökerezett még a szivben.

Azután régi igazság az, hogy a betü öl, a szellem pedig éltet; a kinek szivében eleven forrása nem nyílik a nemzeti érületnek, az a nyelvet talán csak a gyakorlati czél eszközének tartja és valóban számos nevelő van, ki megelégszik vele, ha a nyelv tudása a gyakorlati czélnak megfelel.

Már más helyen is hangsúlyoztam, hogy a nyelvoktatásnak csak egyoldalú felfogására mutat pusztán a gyakorlati czélnak szemmel tartása, az anyanyelvre nézve ez valóban szégyenítő s csak néhány idegen nyelvre nézve állhat fenn, mint hasznossági elv, azokat tisztán csak a használhatóság czéljából tanulván meg. A hazai nyelv oktatásának egyik nem kevésbé fontos oldala, az ideális cél, melyre törekednünk hazafiui kötelességünk. Ily módon a nyelv tényezője a hazafiui érzületnek, a nemzeti közérzületnek és kulcs, mely ez érzület elzárt forrását a szivben megnyitni képes. Nagy és hős férfiú nem lehet mindenki, a világ urának bölcsességére mutat, hogy nem csupán óriásokkal népesítette be a világot; de hazáját szerető becsületes érzelmű polgár minden ember lehet és kell is hogy legyen, mert azon egyéni szabadságért, melyet alkotmányos állam polgárainak nyújt, ez alkotmányos állam viszont megkívánhatja polgáraitól, a szeretetet, a hűséget és áldozatkészséget, s ezt önkényt felajánlani a hazának, legszebb kötelessége a polgárnak.

De a földön mindent tanulni kell, mert születésekor nincs gyarlóbb teremtmény a földön, mint az ember. Még érzékeinek használata is csak korlátolt ekkor. S a csiráikban nyugvó érzelmek, (ha egyáltalán csiráikban meg vannak már a kisded szívében is) csak később kelnek ki különféle behatások alatt és indulnak lassu fejlődésnek a legkülönfélébb befolyások következtében. Szülőhelyünk benső szeretete kétségenkívül velünk született érzelem, melynek legerősebb öntudatára jutunk akkor, midőn idegen helyen kénytelenítettünk élni s emésztő honvágy égeti keblünket, s Kisfaludy Károlylyal együtt felsóhajtunk :

Örök tavasz bár zöldel itt körülé,
Ott a természet déli gyászra düle,
S hegy völgyet zord fagy, zuz, köd, hó tetéz :
De ott szabad! s a gazdaglét öléből,
A földi szépnek büszke lakhelyéből,
Vadon berkére vissza-visszanéz!

A hazaszeretet azonban magasabb foka azon szeretetnek, melyet születésünk helye iránt érzünk. Ez szűkebb körű, s mi természetesebb, mint az, hogy benső vonzalmat érzünk azon hely iránt, melyben bölcsőnk állott, melyben

gyermekkori éveinket töltöttük, s mely már a gyermekkori emlékek gondolatánál is, bárhol tartózkodjunk, bizonyos édes varázsszal száll fel emlékünkből, bármennyi év is válasszon el e gyermekkori események megtörténtének idejétől. Ama szeretettel egy ország népével érezzük magunkat egynek, s büszkévé tesz a gondolat, hogy ugyanazon szó hallatára milliók keble dobog fel hangosabban, hogy milliókat ugyanazon érzelem lelkesít; büszkévé tesz azon gondolat, hogy van egy oltár, melynek tiszta lángjában mindenki áldozhatik, hová nem fér a felekezetesség és a pártosság viszálya.

De a honszerelemnek nem szabad pusztán oly tűznek lennie, mely sem melegít, sem éget, csak lángol. Ha még oly csendes, de áldásos tevékenységben kell nyilatkoznia. Egyszóval, a honszeretetnek gyakoroltatnia kell, valamint a hit is, csak az erények gyakorlásában találja legfenségesebb és áldásos megoldását. A nemzetlétnek a többiek között ez is egyik nélkülözhetlen föltétele. A tevékeny honszerelem pedig a nemzeti és népélet minden tüneményeiben

nyilatkozhatik, a föntebbieknek pedig kiválóan mozgató ereje, rugója a nemzeti érzület. Az igaz, hogy bizonyos irányokat kivéve ama tevékenységnek egyes ágai az általános emberi működés jellegével birnak, mert minden nemzetnél egyaránt szükségesek, de némely irányokban a közérzület érdekében szükséges a fajjelleg megőrzése. Ilyenek a művészetek egyes ágai, a költészet, az irodalom, egyáltalán a tevékenység azon térei, a hol a nemzet szellemi haladásában annak különleges faji jellege mutatkozik.

Ennek kiváló képviselője az irodalom, a nemzetnek, a különféle irodalmi és költészeti termékekben nyilvánuló szellemi élete.

Ennek anyaga és eszköze pedig a nyelv.

Itt mutatkozik azon kiváló szerep, melyre az irodalom termékei hivatvák. Itt azon nemes, magasztos hivatás, melytől bár iróink mind áthatva lennének. Azon hatás, melyet az irodalmi termékek a nemzet összeségére gyakorolnak, viszonylagos ugyan, mert az író is korának fia és tolla hatalmasan befolyásoltatik a körü-

lötte zajló mozgalmaktól. De a költőt és író t jós lélekkel áldotta meg az ég. Ami kortársainak nagy többségénél, nemzete nagy tömegénél csak öntudatlan sejtelem, melyre kifejező szót egyik sem talál, azt az ő jóslélke látja, szive jobban érzi és lelkének öntudatává, meggyőződésévé vált, s így a költő és író sokszor nem leírja hanem elő is készíti az eseményeket. S nem jog nélkül mondták irodalom történészek Heine és Börnére, kik a juliusi forradalom kitörésekor Franciaországba mentek hogy ők a későbbi német eseményeknek előkészítői voltak és így fontos mozgalmak okozói. De amily nagy a nemzet íróinak hivatása, mint a nemzet valóságos nevelőié, oly nagy a felelőségük is, és éppen az előbb ecsetelt hatás viszonylagosságánál fogva, miután misem hat a nemzet közérzetére, gondolkodás és cselekvés módjára oly átalakítólag, mint az írott szó, különösen ha ezt meleg meggyőződés érlelte meg.

A sajtót azért mondják a 6-ik nagyhatalomnak. A különféle pártok a sajtó utján iparkodnak az ő meggyőződésüket másokban is

érvényre emelni. S a legközelebbi mult is bámulatos példáját mutatja ez átalakító hatásnak az angol népben, mely azelőtt egész szimpáthiájával árasztotta el a törököket, és Gladston fellépése következtében, különösen pedig hirnerves röpirata folytán ellenszenvvé érlelte ama rokonszenvet sokakban.

De épen, mert e nagy hatásról meg vagyunk győződve, nincs hatalmasabb tényezője a nemzeti érzület emelésének mint ez, s az ellen hí fel bennünket, mi ezt akadályozni képes volna. Csak futólag említjük meg, hogy itt van egyszersmind forrása a germanisatiótól való aggodalomnak is, s meg kell vallanunk, hogy ez aggodalom most ép oly jogosult még mint volt azelőtt. Sehol sem oly jogosult pedig, mint nálunk Magyarországon, hol nemcsak különféle nemzetiség lakik, mely saját valódi vagy képzelt nemzeti jogaira féltékeny, hanem még számos magát magyarnak nevező honfium van, kinél a puszta névnél több nincs meg.

Nekünk pedig nagy szükségünk van arra, hogy nemzetünkben ne csak a most még feltü-

nően hiányzó közérzület növekedjék, hanem hogy a nemzet szaporodjék is. Mindkettő egy eszköz által érhető el; a nemzeti nevelés által. Nemzettestünkbe kell olvasztani mindazon elemeket, a melyek bárminő okokból vagy hajlamokból idegenkednek tőlünk és idegenszerűségüket akár megszokottságból akár meg nem érthető ellenszenvből levetni nem akarják és beható figyelem tárgyává kell tenni azon eszközök legcsekélyebbjét is, melyeket a nemzetesedés céljára felhasználni érdekünk és kötelességünk egyszersmint.

Koránt sincs ezzel az mondva, hogy az által az embernek, mint egyednek általános emberi céljai szem elől tévesztessenek. Ez ismét negatívója volna azon kiváló tényezőknek, melyek szükségkép nagy, hasznos és üdvös kiegészítését képezik a faji jellegnek. S ezen nézetet csak azok vallják, kiket cosmopolitikai eszmékben való elfogultságuk azon tévhitre vezetett, hogy a különleges nemzeti műveltség az általános emberit szükségképen kizárja. Ez azonban téves feltevés. Minden nemzet bizonyos erények és hibák birtokában van, melyek specialiter azon

talajból nőttek ki, melyekből a nemzet maga. Bizonyos tekintetekben ezen erények és hibák összegéből le lehet vonni az illető nemzet faji jellegét a jellemre vonatkozólag bár nyilatkozik ez számos külsőségekben is, sőt e külsőségek határozott jegyei ama jellegnek. De azért téves felfogás volna például a nemzeti jelleg megőrzése céljából az erények fejlesztése mellett, a hibákat is iparkodni fentartani, mivel ezek sajátosságos vonását képezik a nemzeti jellemnek. Ellenkezőleg! Valamely nemzet igen hiven megőrizheti faji jellegét, ha azon hibákat, melyek szintén ismertető jegyeit képezik amannak, levetni iparkodik. Mind erényei, mind hibái tekintetében a magyar nemzet, országának politikai fekvése és sajátosságos helyzete folytán sajátlagos álláspontot foglal el az európai népek sorában. A magyar nemzet legtöbb faji hibája azon sajátosságos világtörténelmi szükségletre vezethető vissza, mely őt a keleti és nyugati népek közé helyezte, hogy a keleti barbarizmus és a nyugati civilisáció közepette közvetítő szerepet játszó. És — talán nem tévedek, ha

állítom, ezen közvetítő szerep eddigelé sem azt nem engedte meg, hogy a nyugati népek minden jó tulajdonságát magáévá tegye, sem pedig azt, hogy faji hibáit magáról levesse. Sajátságos szerep ez, melyet az európai politikai constellatio magas intézői legtöbbször ignorálnak. Pedig ha vannak dolgok, (a mint — fájdalom — vannak is) a melyekben hátramaradánk, e szerep az oka és azon — a népek történetében majdnem páratlan engedékenység, melynél fogva a kebelünkben elő itt ott elszórt kisebb csoportu más nemzetiségbeliek évszázadok folytán szokásaikat, erkölcsüket, faji jellegüket teljesen megőrizhették.

Mi mindig csodálkoztunk azon, hogy ezen kisebb csoportokat, melyek évszázadokon át nyelvüket és szokásaikat megtartották, a körülöttük lakó magyarok nem voltak képesek egészen magukba olvasztani. Ennek oka egyrészt ugyan abban keresendő, hogy az évszázadok előtt itt hazát nyert más nemzetiségű csoportok nyelvükről és hagyományos szokásaikról az új haza kedvéért sem akartak önként lemondani,

másrészt pedig határozottan abban találandó fel, hogy a magyar veleszületett toleranciájánál fogva — melyben egy kis nemzeti büszkeség van — megtűrte maga mellett az idegen nyelvet és szokásokat is, illetőleg respectálta azon kegyeletet, melyet a körébe jött kis népcsoport, nyelve és hagyományos szokásai iránt fentartott; végül pedig azon megbocsáthatlan közönyösségben, mely többé kevésbé minden keleti népnek sajátja, melylyel sokszor legvitálisabb érdekeit is szem elől tévesztette. Azért nem ritka eset, hogy egy tősgyökeres magyar megye közepében egy két német falura akad az ember, a melynek polgárai ugyan kétségenkívül szeretik a hazát, melyben már évszázadok óta laknak, de az iskola, az istenisztelet nem emlékeztetik az embert arra, hogy e falvak magyar falvak. Az említettem okok a közelebbiek. Van azonban még sok más körülmény, mely az említett állapotot előidézte s folytonosan befolyásolta.

Ha soraim folytán többször említettem e szót: Nemzeti nevelés, akkor én azalatt nem csupán azon nevelést értem, mely

az iskola falain belől a gyermekeknek nyújtatik. Hanem értem a társadalmi és állami nevelést is.

A modern világ különösen számos megbecsülhetlen vivmányt mutat fel, melynek létrehozójául tisztán a társadalmi agitatiót, e szót nemesebb értelmében véve, lehet tekintenünk. Csak felette szükséges az, hogy ily társadalmi mozgalomban a mozgalmat vezető férfiak épúgy céljaikkal, mint eszközeikkel legyenek tisztában. A szenvedélyek felizgatása nélkül is békés uton mindent el lehet érni. S minthogy mai napság hábár csak bizonyos értelemben magyar társadalomról is lehet szólni, e magyar társadalom kétségen kívül elég fontos szerepre van hivatva a magyar nemzetiség érvényesítésében. Lassan és biztosan a legnemesebb cél érthető ugy el társadalmi uton. Sokszor bizony a mit a törvények szigorával, az ellenőrzés lehetetlensége mellett, elérni nem lehet, eléri a jóakaratu buzgalom, a nemes akarat. Ha társadalmunk nagyrészt német volt eddig, iparkodjunk benne érvényt szerezni a magyarságnak is. Ne száműzzük, de szorítsuk ki lassanként társasköreinkből az idegen

nyelvvel együtt az idegen szellemet, de óvakodjunk, hogy mi magunk is majmolóivá legyünk az idegen szellemnek és nyelvnek, a mint ez társasköreinkben tényleg megtörtént.

A társadalmi békés mozgalomnak mindig nagy átalakító ereje volt és sokszor alig képzelhető csekély eszközökkel szép és nagy eredményeket vivott ki. De szükséges, hogy az ily mozgalmak intézőiben az erély és következtesség párosulva legyen az önzetlen odaadással. Az önzés sohasem teremtett eredményt. A tiszta hazafiui erények sehol sem mutatkoznak nagyobb hatásuaknak, mint ott, a hol egy nemes ügynek pártolókat akarunk szerezní. Nem ignorálhatjuk egészen azon feljajdulásokat, melyek a társadalom állítólagos vagy igaz corruptiója felett a napi sajtóban időközönként felmerülnek, s felerészbén sem szeretnénk ezeknek hitelt adni, különösen az erkölcsi corruptiót illetőleg; de nem is látunk oly setéten s ennek folytán nem is látjuk okát a kétségbeesésnek és elcsüggedésnek, sőt inkább azt látjuk, hogy megfeszített munkálkodásra van szükségünk minden téren,

s így azon téren is, mely fontos nemzeti érdekeinket előmozdítja. A politikai okoskodás és haszontalan szórszálhasogatás mezejéről le kell térnünk a hasznos és csendes munkálkodás térére. Az ország boldogításának elég nehéz munkáját végezze a kormány és a népképviselő, mi pedig kiket illet, kisebb körben iparkodjunk, hazafiui feladatunknak úgy megfelelni, a mint azt nemzetiségi érdekünk megkívánja. A negatív kritika helyébe lépjen a pozitív cselekvés. Társadalmunkban vannak még oly osztályok, melyek hazafiság dolgában éppen csekély értelmiségük következtében nem számítanak. Iparkodjunk értelmiségük gyarapítása által őket nemzetiségünknek megnyerni, hogy filiszter felfogásuk egyszer már odáig érjen, hogy belássák, miszerint a nemzet érdeke saját érdekük is. Azt örömmel vallhatjuk be, hogy népünkben nem lehetne valami kiváló példáit találni a törvény iránti tiszteletlenségnek, s ha itt ott találkozik ez, kevésbé valódi gonosz szándékból, mint egyéb körülményekből — nyomasztó anyagi viszonyat. magyarázható ki. Ami azonban sok bajnak

és akadálynak kuforrása, az egy neme a kötelességérzet hiányának, mely az erkölcsi és értelmi képzettség fogyatkozásának tudható be. A kötelességérzet hiánya morális baj, de érzeti következményeit az anyagi fejlődésben is s úgy egyesek mint nemzetek életében sok rossznak okozója.

Ott tehát a hol önkényt magára vállalt kötelezettségről van szó, az önmegtágadásnak és személyes áldozattételnek nem csekély mértéke szükséges. A nemzetiség érdeke pedig ezt követeli azoktól, kik a társadalom bármi módon való alakulására befolyással akarnak lenni. Vannak ilyen férfaink és hölgyeink is. S azért éppen nemzetiségünk érdekében üdvös hatást várok az oly társadalmi mozgalomtól, vagy inkább egyesüléstől, mely irányával és céljával tisztában lévén magával, magyarosítólag akar hatni környezetére. Hogy ez nem minden, s hogy inkább csak egy tényezője azon eljárásnak, melyet nemzeti nyelvünk s a nemzeti érület elterjedése céljából szükségesnek tartok, az kézen fekszik.

Összműködésről és tényezőről szoltam.

Igen, mert itt sokféle tényező összhangzó működéséből várhatunk kellő sikert és eredményt. —

Ilyen tényezők az iskola, leányaink nevelése sat. A következő cikkekben szólandunk ezekről, elősorolván egyszersmint azon merényleteket, melyek az iskolai, házi s különösen a leánynevelés terén nemzeti nyelvünk ellen elkövetetnek.

IV.

NEMZETISÉG ÉS HÖLGYEINK.

Magyar hölgynek születél,
Áld érte sorsodat

Garay.

Fürtidben tengervészes éj
Szemekkel, mint a csillagtűz,
Hol annyi gőg és annyi kéj—
Ki vagy te márványkeblűszűz?

Vörösmarty.

Hazánk történelméből látjuk, hogy minden időszakban nagy szerepet játszottak a nők. Történelmünk megőrizte azon dicső hölgyek neveit, kik válságos időkben úgy, mint a béke áldásos napjaiban nemük valódi diszei voltak. A magyar nemzet nem kevés ilyen hölgygyel birt. A történelem arról is beszél, hogy minden században felfogta a magyar nő hivatását,

s tulajdonképeni rendeltetésének élve ritka tapintattal felelt meg a nő, az anya, a hitvestárs és a honleány kötelmeinek. S ha bámuljuk az egri hölgyek önfeláldozó bátorságát, nem kevésbé csodálhatjuk azon példátlan erkölcsösséget, melyet a magyar nők a társadalmi és családi élet szűkebb körében mint anyák és példás viseletű hitvesek tanusítottak. A mi pedig a magyar nő nemes szívének mindenkor disze és éke volt, az azon meggyőződészerű honszerelem vala, mely szívében lángolt, s mely által a magyar család tüzhelye egyszersmind oltára volt a honszeretetnek. Én ennek vagyok hajlandó azon igazán példátlan honszerelmet tulajdonítani, melylyel még mai nap is találkozunk. A magyar nő, mint gyermekeinek természetes nevelője, volt azon oltárnak őre és angyala. A honszerelem magvát ő ülteté gyermekei és leányai szívébe, s a családi tüzhely legtermészetesebb tanyája volt e működésnek, hol tisztán mocsoktalanul fejlődhetett az érzelem nagygyá, s az érzelem lángja kiolthatatlanná.

Természetes és egyszerű volt a magyar nők nevelése minden időben, s már őseinknél is a nő azon természetes állást foglalta el a férj mellett, mely a feleséget valóban megilleti, a viszony minden tekintetben szép volt és megfelelt az emberi méltóságnak. A nő sohasem volt oly értelemben alárendeltje és szolgálója férjének, amint ezt más népeknél tudjuk, s a férjben volt annyi férfias méltóság és büszkeség, hogy azt nem tekintette rabszolgájának, kit magához emelt, kit feleségévé tett. Onnan magyarázható ki a magyar család erkölcsössége, s azon szép viszony, mely a család tagjai közt fennállt. De csakis ilyen családi viszonyok között fejlődhetett ki azon befolyás, melyet a magyar nő folyton a családi és társadalmi életre gyakorol, a legszebb emancipatio, melyet képzelhetünk. S a történelemben valóban a szülői és gyermeki szeretet ritka, fenséges példáival találkozunk, a mi ismét a családi élet mély erkölcsi befolyását bizonyítja a társadalomra. A magyar nőknek e befolyása egész az újabb korig sem szűnt meg. Minden fontosabb társa-

dalmi mozgalomban ők főszereplők gyanánt neveztetnek. 46-ban a védegyelet eszméje, 63-ban a budapesti bazár, mely annyi könyvet száritott fel, s most ismét a védegyeleti mozgalom, részben vagy egészen az ő művök. A hol a szépet pártolni, a nemeset előmozdítani, hol a szegényeket gyámolítani, az árvákat és kisdedeket nevelni kell, ott hölgyeink nem hiányzanak. Abból a tevékeny, a honszerelemtől áthatott szellemből van még valami a jelenkor hölgyeiben is, s ezt el nem ismerni, részünkről igazságtalanság volna. De el nem titkolhatjuk azt is, hogy az újabb kor ellentmondó érdekei kiforgatták valójából a családi életet, s a családi szentélyt, mely után mint eszménykép után sóvárgunk, eredeti tisztaságában többé nem igen találhatjuk fel. A nyilvános élet befurakodott ide is, s a családtagok viszonyát feltűnően lazává tette. Fölötte szomorú volna, ha ennek daczára a szülői és gyermeki szeretet utánzásra méltó példáival nem találkoznánk korunkban is; sőt meggyőződésünk az, hogy a család regenerációja, regenálni fogja a társadalmat magát is,

melynek corruptiója nem minden káros befolyás nélkül van amarra. És épen azért, mert ezt hisszük, szükségesnek tartjuk, hogy hölgyeinknek a nemzetiséghez való viszonyuk tekintetéből külön fejezetet szenteljünk.

A nő természeténél fogva tulajdonképen a cosmopolitismushoz hajlik, de nemének gyors receptivitásánál fogva tovább és jobban képes megőrizni a faji jelleget mint a férfi, és pedig azért, mert a férfi, daczára erős nemzeti hajlaimainak, melyhez higgadtság és megállapodott ítélet is járul, könnyebben fog kibékülni a faji ellenséggel mint a nő, ki a gyűlöletben erősebb. Ez egybeállítások nem tartanak igényt arra, hogy minden részben teljesen igazaknak ismer-tessenek el, de abból véljük következtethetni, hogy mikép a vallásnak, úgy a nemzetiségnek sincsenek erősebb támaszai a nőknél.

A nő képezvén tehát a családnak kétsé-
genkívül egyik legfontosabb tagját, sőt a meny-
nyiben gyermekeinek első és legtermészetesebb
nevelője, a legfontosabbat, társadalmunk nem-

zeti regenerációjának nélkülözhetlen föltéte a nőnevelés regenerációja nemzeti szempontból.

Nem minden helyes ok nélkül mondhatnók a nőnevelés regenerációja helyett a nő regenerációja, mert a jelenkor hölgyei számos oly erényt nem ismernek, mely anyáik vagy dédanyáik diszét képezte. A „tempora mutantur“ féle ellenvetést csak félig fogadhatjuk el, mert ime a jelek oda mutatnak, hogy minden törekvés a kiveszett erények meghonosítása felé fordul. Vissza szeretnénk és akarnánk térni az egyszerűséghez és takarékosághoz.

Sokat haladt az idő kereke ; sokat és gyorsan, az igaz. A társadalom igényei megváltoztak és gyarapodtak és ez igények gyarapodása szünteté meg azon erényeket, melyekre pedig éppen nekünk oly nagy szükségünk van. Magyar családaink körében nagy hódításokat tett az idegen szellem, mely a ruházatban, a háztartásokban, a cselédek körül, sőt majdnem az élet minden nyilatkozásában sok, drága pénzbe került, pedig csak oly szükségletnek felelt meg, melyet a divat kényszerített rá az emberekre,

s melynek nyomasztó terhe alól vágyunk szabadulni. A védegylet eszméje ismét látható alakot nyert azon egyesület által, mely Budapesten a magyar ipar terjesztésére és védelmére alakult; miképen fogja ez céljait elérni? — az még a jövő titka.

A mint mondók, az idegen szellem hódított családainkban, de nemcsak külsőségekben, hanem nyelvben is, és ez legsajnálatosabb; mert ha van támasza nemzeti nyelvünknek és tényezője nemzeti törekvéseinknek, csak a nő lehet az. Ha ez érzelemben és nyelvben magyarrá lenne, — ismétlem, érzelemben és nyelvben, akkor a serdülő leánynemzedéket nem kellene féltenünk a germanisatio befolyásától, nem fogna rajta. De hölgyeink, nem szemrehányáskép legyen mondva, nem kivétel nélkül magyarok az érzelemben, sőt sokan nem is értik egészen, hogy mi ez; s ha talán érzelemben azok, nem nyelvben is, mert nagy része a magyar nyelv tudása daczára negélyezi azt idegent, s társalgási nyelvül szivebben használja a németet és francziát, e kétőt szalonképesebbnek tartván, mint az előbbit.

Ime egyik sajnós oka családjaink magyartalanságának.

Ne értsen félre senki.

Mert ezzel nem azt akartam mondani, hogy számúzzük tanodáink és magánoktatásunk köréből egészen az idegen nyelveket, ez úgy sem volna lehetséges; sőt ha taníttatjuk az idegen nyelvet, tanulja meg mindenki úgy, hogy azt jól értse és használhassa, hogy szükség esetén értékesíthesse és hasznát vehesse, azaz tanulja meg teljesen; — de sohasem úgy, hogy ez az anyanyelv rovására történjék. Már pedig serdülő leánynemzedékünk egy jó nagy része az idegen nyelveket határozottan az anyanyelv rovására tanulja, s legnagyobb baj az, hogy teljesen felserdülve egészen és helyesen, a mint ezt a valódi műveltség megkívánja — egyet sem tud. Még jó, ha anyanyelven egy pár könyvet olvasni bír és megérti.

A mit sokszor tősgyökeres magyar családjaink is leányaik nevelését illetőleg a nyelvtanításban elkövetnek, az határozott félreértésnek alapszik a leány jövőendő rendeltetésének is.

A kis leányka már nagyon zsenge korában annyira kinoztatik a francia nyelvvel, s annak tanulásában legalább látszólag oly buzgóságot kell kifejtenie, hogy azt hinné azt ember, miszerint egyebek mellőzésével a francia nyelv tudása életcélja. Gyakorlati működésem ideje alatt nem egy leányt ismertem, ki számtalan *bonne, gouvernanste*, francia nyelvmestertől hat éves korától egész 18 éves koráig, teljes tizenkét éven át oktattatott a francia nyelvben s ennek daczára nem úgy birta a nyelvet hogy a sok fáradság, pénzáldozat csak félig is igazolva legyen. Ennek a tüneménynek egyik félre nem érthető okát abban találom, hogy e leányok sem anyanyelvüket, sem pedig a francziánál kétségenkívül hasznosabb és szükségesebb német nyelvet helyesen és jól nem birták. Mert egyszerre, egy időben három nyelvet *grammatice* tanulni, egy kissé nehéz dolog. Ha a családok maguk nem látják be eljárásuk káros és haszontalan voltát, ez ellen semmiféle törvény nem képes paragrafust hozni; itt csak az segíthet, hogy a családokat, magukat kell felvi-

lágosítani és helyébe czélirányosabb eljárást ajánlani. De a nyilvános iskolai oktatásnál mindenestre hozható be rendszer. S itt a czélszerűség, s a nemzetiség megőrzése, tekintetéből az anyanyelv tökéletes elsajátítása az első. A leány legyen tehát első sorban magyar leány; mert épen hölgyeknél tapasztaljuk a társadalmi élet különféle viszonyaiban, hogy szeretik, a mint már említettük, az idegent negélyezni, sőt nem ritkán tapasztalta e szerény elmélkedések írója, hogy oly társaságban, a hol csak egy férfi is volt, ki a franczia nyelvet értette, a hölgyecske készebb volt eltagadni, hogy egyáltalán magyarul tud, mintsem hogy ügyességét nem fitogtatta volna egy pár köznapi franczia szólás módban. Itt legelső sorban felelőssé teendő az iskola.

Ha Németországban, a hol pedig majdnem mindenütt a franczia nyelv sőt sok helyütt az angol is kötelezett tantárgyak, oly nagy súlyt fektetnek a nemzet nyelvére, hogy hetenkint 8—9 tanóra esik reája, mert a németek igen jól belátják nyelvüknek nagy befolyását a közérzületre, a gondolkozásra, nálunk az iskola

szintén fektethetne annyi súlyt nemzeti nyelvünkre, hogy a leány, ha abból kilép, valamivel többet tudna belőle, mint egy összetett mondatot elemeire szétbontani.

Ugy látszik, hogy sok tanító maga sem ismeri a nyelv sziv és elmeképző, érzület átalakító hatását. Mert maguk sem tudják mily benső viszony kapcsolja valamely nemzetet nyelvéhez. Nem ismerik, sőt nem sejtik, mily szoros elválatlan viszony van valamely nemzet élete és nyelvének fejlődése között. Ha ilyformán nem is méltatják úgy, amint azt kellene, ez annál természetesebb, mert a nyelvből ők maguk sem tudnak többet, mint egy jól rosszul bemagolt szabályhalmazt. Ezt nevezik ők azután nyelvtudománynak, s adják el drága áron, nagy kamatot húzva belőle, mint az uzsorás kapitálisából.

Igy azután elhanyagoltván az anyanyelv, mint az egy nemzetbelieknek természetes érintkezési eszköze, sem a német sem a francia nyelv tanítása nem jár a kellő és várható ha-

szonnal, s dolog vége az, hogy a leányka ismer három nyelvet, de egyet se tud.

Nyilvános női intézeteinkben legczélszerűbb volna, a magyar nyelven kívül, melyre különös súly fektetendő, kötelezővé tenni, a német és francia nyelvet, de oly formán, hogy e nyelvek fokozatosan taníttassanak előbb a német, az anyanyelv mellett, s csak azután a francia.

A mi nagyban akadályozza azt, hogy serdülő leányaink nemzeti szellemben neveltessenek, az azon a nevelést sokfelől befolyásoló idegen szellem, mely részint az idegen ajku nevelőnök, részint azon szellemben vezetett leányintézetek által importáltatik.

Azt tartom, csak hazafiui kötelességet teljesítek, mikor most már annyiszor és annyiszor a gouvernanteok erkölcstelenítő és nemzetellenes törekvéseiről szólok s a szülőket azon mótelyre figyelmeztetem, melyet maguk visznek be a házba leánygyermekük nagy kárára.

Nem akarom kétségbevonni, hogy vannak közöttük is dicséretreméltó kivételek, de hogy épen e kivételek hagynák oda hazájukat és jön-

nének vándorsáskák raja módjára Magyarországba azt a tett tapasztalatok nyomán indulva határozottan kétségbe vonom.

Rendesen hiú, önző s az erkölcsöt, ha gyakorló is, akkor kényszerből gyakorló teremtések, kik valamit tanultak, de nem úgy, hogy azt másokat tanítva kellőleg értékesíthetnék. Én legalább saját, talán különös tapasztalásaim folytán két osztályba soroznám a gouvernanteokat, — szépekre és rútakra. Ha szépek, akkor sokkal hiúbbak, mintsem hogy működésük valamely család körében haszonnal járna, s különösen kisebb városkákban, a hol az ily gouvernanteok mindig szívesen szeretik magukat befészkelni, számtalan útja módja nyílik a szerelmi liaisonnak; ha pedig rút, s nem oly képzelgős, hogy e rutságának beismerésére nem volna képes jutni, akkor meg hasonlik maga-magával s a reája bizott gyermekeknek valódi kinzója lesz, s működése nem teremthet jót.

Ide járul még saját nemzeti érzületük erős volta, mely azon nemzetiség iránti gúnyra is képes vetemedni, melynek kebelében kenyerét

keresi. — Ha német születésű, sokkal büszkébb nemzetére, s a német nemzetnek az utolsó években kivívtatott egyeségére, mintsem hogy megengedné, hogy mellette még más nemzet is legyen, melynek nyelve valamit érjen. Ha francia, s csak ezt a két fajtát találhatjuk hazánkban, akkor több mint bizonyos, hogy valamely zárdában neveltetett, más nyelvet már ennél fogva sem bir. Saját leányaink közül, ezen a kenyérkereseten még kevesen vannak. Családjaink magyarsága pedig kétségenkívül szenved az idegen nemzetiségű gouvernanteok működése által; s minthogy a példa vonz, e gouvernanteok által nevelt leánygyermeknek rendesen elsajátítják azon hibákat és fogyatkozásokat, melyekben az ilyen családjától elszakadt, hivatását félreismert szerencsétlen teremtés szenved.

Én tehát a gouvernanteok általi nevelést, különösen ott, hol a háziánya befolyásával nem képes ellensúlyozni ama rossz befolyást, mind nemzeti, mind erkölcsi tekintetéből károsnak, rossznak tartom.

Ha a kormány tehát nem is avatkozhatik a családok ügyeibe, a magánoktatást, tehát a házi oktatást is némikép szabályozni jogában és hatalmában áll. Én úgy hiszem, hogy Németországban a magán- és házioktatást csak oly egyének végezhetik, a kik erre képesítvék. Ily nemű szabályzattal lehetne nálunk is megszorítani a magánoktatás szabadságát. Hiszen maguknak a szülőknek érdekében fekszik, hogy akár leány- akár gyermekeik, ha házi oktatásban részesülnek, ez képesített egyének által történjék. Hogy ennek daczára az idegen befolyástól megőrizni egészen nem lehet, az nagyon természetes. S e tekintetben csak a nemzeti közérület általános emelkedésében és megerősödésében lehet biznunk, mely a nemzeti ügyek jobbra fordultát általában fogja elősegíteni. Ez azonban egyszerre nem történhetik meg. Azért fölötte szükséges, hogy leányaink különösen nyilvános intézeteinkben, a nemzeti érdek mellőzhetlen szempontjából magyar leányokká neveltessenek és idejekorán ismertessenek meg azon kötelmekkel, melyek őket, mind leendő hon-

leányok megilletik. Valóban, már ez elmélkedés elején reámutattam azon példákra, melyeket a magyar történelem, mint utánczásra méltókat felmutat. Sajnos dolog volna, ha mindazon erények, melyekkel előbbi korokban a magyar nő mind a társadalmi, mind a házi körben dicsekedheték, korunkban teljesen kivesztek volna. Hisz ilyformán reményünk sem lehetne, hogy hölgyeink valaha ismét ez erények birtokába jutnának. Azt nem állítjuk, sőt némi tekintetben hölgyeinket illetőleg is előnyt adunk a jelenkornak, s nem vagyunk hajlandók leimádkozni „a régi jó kort.” Csakhogy korunkban a viszony teljesen megváltozott. A társadalomnak sok tekintetben fokozódott igényei hölgyeinknek kevesebb időt engednek a házi körben való eltöltésre, mint az előtt. Ennek folytán lazult némiképen a családi benső viszony, mely különösen a magyar családoknál oly szép módon nyilatkozott. Az anya kétségenkívül mai nap is oly hévvel szereti gyermekét, mint szeretette minden korban, de kétségenkívül kevesebb időt tölt körében. Nem lehet ugyan azért kivétel

nélkül mondani, hogy az előbbi korban jobbak voltak az anyák, de azért, hogy idejének nagyobb részét a házban tölté, anyai és gazdaszonyi foglalatosságai közepette, kétségenkívül bensőbb és bizalmasabb viszony fejlődött ki az anya és gyermekei között, s ez utolsók kevesebbet lévén kitéve idegen bánásmód befolyásának, biztosabban sajátíthatták el ezek erényeit, jó tulajdonságait. — Így magyarázhatjuk meg magunknak legjobban azon befolyást, melylyel az anyák gyermekeikre voltak, s legnagyobb férfiak életében rendszeren ott látjuk az anya nevelő és alakító befolyását. Erről a befolyásról e nagy férfiak rendszeren maguk nyilatkoznak a legszeretetteljesebb módon.

Szempontunkból tehát mi természetesebb, mint azon követelmény, hogy leányaink magyar nevelésben részesülve egykoron mint honleányok és anyák a társadalom terén és a házi körben, gyermekeik nevelésénél hivatásukat betölthessék.

Nem tartjuk elégségesnek, ha hölgyeink vannak, kik gyüleseznek, a jótékonyságot üzik, sok árva könyét letörlik, mind szép, fölötte ne-

mes cselekmények ; de ezt minden művelt nemzet hölgyei épúgy teszik, vagy tehetik ; általános emberi erények, melyek a női szivnek egyáltalán sajátjai szoktak lenni. De hölgyeinknek még ezenkívül magyaroknak is kell lenniök ; azaz élénk nemzeti érzülettel kell birniök, nagyra kell becsülniök nyelvünket. Egyetlen egy műveltebb nemzetnek sincs annyira szüksége arra, hogy hölgyei nemzeti érzelműek legyenek, mint a magyarnak.

Nemcsak nemzetünk soknyelvűsége teszi ezt szükségessé, hanem azon könnyűség is, melylyel nálunk az idegen szellem és nyelv magát érvényesíti. A francia, angol, olasz és részben német nő, de különösen az előbbi három nem érzi, vagy csak ritka esetekben az idegen nyelv tanulásának szükségét, a nyelvegység élénkebben tünteti elő a nemzetegységet ; a francia, angol és olasz nő még álmában sem tudja elképzelni, hogy lehetnének egyéb ambíciói, mint francziának, angolnak és olasznak lenni, sőt nem kevésbé büszke nemzetiségére, épúgy mint nyelvére. A német nő már tanul idegen nyelv-

veket, mert az előbbi században a német társadalom francia lévén ott is befészkelte magát azon előítélet, hogy a francia nyelv tudása nélkül műveltség nincsen. De a német nőnek kétségenkívül sok más erénye van. Magyarországon e tekintetben sajátságos a viszony. A leánygyermek míg zsenge, s az alsóbb osztályokat tanulja anyanyelvén nyer oktatást. Később azután, mikor a felsőbb osztályokba kerül, (itt különösen a műveltebb középosztályról van szó, mely gyermekeinek jobb nevelést és kiképzést akar nyújtani) miután az anyanyelv tudása sem szilárdult meg egészen, az idegen nyelvek tanulása határozottan ront; egy másik káros következmény, amely ebből származik az, hogy anyanyelvét sem tudván tökéletesen, az idegen nyelveket is csakúgy félig meddig tanulja meg, sehogysen azonban oly mértékben, hogy ezeket a nyelveket valamely magasabb szellemű eredeti munka olvasására fordíthatná. A sok évi pénzkiadás és fáradság, idővesztegetés eredménye tehát legtöbbször a közönséges szólásmódok tudása, a melyek épen elegendők egy kis üres

fecsegésre. Ez az oka egyszersmind annak, hogy hölgyeinknél alig találunk egy kis érzéket a komolyabb munkák olvasására, azért, mert a leg-ritkább esetekben értenék meg; műveltségük tehát csak egy kis külső máz, s nem a gyűjtött ismeretek, s a bensőleg átalakított fogalmak gyümölcse. Olvasmányát közönségesen a legüresebb, tartalomra nézve inkább a képzelmet, mint az elmét hasznosan foglalkozó regények teszik. — A komolyabb olvasmányok alatt nem épen bölcsészeti vagy más tudományos munkát értek, bár korunkban már a tudományok minden ága népszerűsített előadásban mindenkire nézve hozzáférhetők. Hanem komolyabb olvasmányok alatt értem classikusaink vagy akár idegen classikusok jobb, becsesebb termékeit, a melyek a mellett, hogy a képzelmet is kellemsen izgatják, hasznosan foglalkoztatják az elmét, új fogalmakkal termékenyítik, magasabb és nemesebb eszméik által a lélekre és szivre nemesítőleg hatnak s a mi szintén nem megvetendő lassankint megmentik azon üres szenvelgéstől, mely valóságos kintpad, akárhol találkozunk

vele a társadalmi életben. Tisztában van azzal mindenki, hogy a fokozódott igények, mai nap-ság már magasabb kiképzést igényelnek leányaink részéről is. Az a folytonos haladás pedig, melyet a tudományok minden terén tapasztalunk nem elégszik meg már jelenleg egy kis külsőleges műveltségi mázzal, hanem intenzív kiképzést követel. Oly kiképzést, mely az élet igényeinek minden irányban megfelelni képes. Leányaink sok oly dolgot tudnak és tanulnak, a mire életükön át semmi szükségük sincs, de oly dolgot is sokat nem tudnak, a mire még későbbi kötelességeik teljesítése szempontjából nagyon is szükségük volna. Az iskoláról egy másik fejezetben szólok, de minthogy jobb módu középosztályu szülők leánygyermekai az elemi osztályok elvégzése után rendesen otthon nyerik további bővebb és magasabb (?) kiképeztetésöket vagy pedig a zárdában és egyéb úgynevezett leány-nevelő és tanintézetben, ennek a magánoktatásnak és az említett intézeteknek jó lesz egy pár sort szentelni, bár csak annyiban érdemlik meg, a mennyiben szükséges nagyobb részének

káros voltát megismerni. Az ugynevezett gouvernanteokról beszéltem már, ezeknek a működését, eltekintve a nevelés általános szempontjától, éppen nemzetiségi és nyelvi tekintetből károsnak tartom. Csak melleleg említem meg, hogy hat évi, ily nő által adott nevelés eredményeképp egy nagy adag hiúságon kívül egyebet nem találtam, mint a jól kifejtett fecsegési hajlamot. A ki a dolgokat megfigyelni szokta, nem fog túlzással vádolni. — A magánoktatásnak megvolnának a maga jó oldalai is, de csak akkor, mikor minden szakmára, szakmájában képzett tanító hivatik meg, ezt csak igen gazdag családok képesek megfizetni. Ott a hol egyetlen universalgenie vállalkozik az összes magánoktatásra, lehetetlen, hogy az ilyen tanításnak jó eredménye legyen. Az ugynevezett leánynevelő intézetek valóságos tenyésztő fészkei sok rossz szokásnak. A növendékek rendesen zsarnokai a gyenge igazgatónőnek, ki — ha akarna vagy tudna is — nem mer keményebben ráparancsolni akár a benlakó akár a bejáró növendékre, mert neki nem mindegy, néhánynyal kevesebb

vagy több. S minthogy az ünnepélyes, nyilvános vizsgálatokra mindegyiknek ki van mérve a portiója, egy francia versnek szajkó módra való elszavalása nagyobb kegyelmet talál a vizsgálaton jelenlevő ártatlan vendégek színe előtt, mint bármi másnak. A magyar leányra nézve szükséges tudnivalókból ott méreg keveset találunk. A nemzeti szempontra való tekintet már azért is másodrendű szerepet játszik, mert az ily intézetek programjai rendszeren fitogtatólag szólnak arról, hogy hány mindenféle idegen nyelvet tanulnak náluk. Még szigorúbb szempont alá esik akár az általános, akár a nemzeti nevelés és képzés tekintetéből a zárdában való nevelés. Erre itt bővebben kiterjeszkedni nem akarok.

Mindezek után határozottan állíthatjuk, hogy a leányra nézve is kétségtelenül legjobb és legczélszerűbb a nyilvános iskolai oktatás legalább a 15. életévig, a nyelvtanítás olynemű eljárásával, mint azt e cikkünk folyamában említettük.

Az iskoláról a következő fejezetben.

V.

NEMZETISÉG ÉS ISKOLA.

Mióta amúgy is belátták az iskola nagy fontosságát, s mióta olyanok is, kik előbb ugyan kétségbe vonták azt, most elismerik, s miután a műveltség általános terjedésére oly nagy súlyt fektetnek, mert elismert dolog, hogy korunkban már a szellemi erő is nagyot nyom a latban — nem szükséges, hogy mielőtt tárgyamra térek, hosszabb bevezetésben még az iskola fontosságáról is szóljak és ezt indokoljam.

Korunk legnagyobb államférfiai egyetértene az iskola fölötti véleményükben. Paedagogiai körökben sokszor felvetetett már azon kérdés, vajon az iskola csak tanító — vagy

egyszersmind nevelőintézet is. Azokkal tartunk, kik az iskolát nemcsak tanító — de egyszersmind nevelési intézetnek is tartják, már abból az okból is, mert tanítást nevelés nélkül nem képzelhetek magamnak, mert magában a tanításban is ott van a nevelési mozzanat. Ennek folytán az iskola egyik főfeladatának tartom a jellemképzést. Ha e könyv feladatának körébe esnék mind lélektani, mind pedig neveléstani szempontból szólnék a jellemről és jellemképzésről, de nagyon eltérnék sajátképi feladatomtól. Azért itt egyszerűen csak annak felemlítésére szoritkozom, hogy az iskola feladatát teljesen félreérténé, ha csupán csak a tanításra szoritkoznék, hiszen egy igen jelentékeny német hang a jelenkor iskoláját, melyben kétségenkívül fokozódott igényeknek kell a tanítást illetőleg megfelelni, tette felelőssé a folyton továbbterjedő, a társadalom minden rétegében tapasztalható erkölcsi corruptióért, mondván, hogy az iskola megfeledkezett arról, miszerint erkölcsi nevelő intézet is. De mi épen a fentebbi oknál fogva sohasem hittük és nem is hiszszük, hogy

az iskola, a fokozódott igények daczára megszűnt volna nevelőintézet lenni, sőt a mennyiben mi a családi élet lazulásában a házi nevelés káros irányait véljük felfödöztetni, az iskola még szentebb feladatának tartjuk a nevelést, mert kétségenkívül ennek kell sokat jóvá tenni abból, mit a házi nevelés ront, sőt befolyásával a házra magára kell hatnia. Így fogjuk mi fel az iskola feladatát az erkölcsi nevelés szempontját illetőleg, s azt tartjuk hogy e tekintetben minden jóérlmü nevelő velünk tart. A nevelést a tanítástól különválva már azért sem képzelhetjük, mert nem tudom, miképen oktathat az ember, ha ezzel együtt nem fegyelmez, int, dorgál, fedd, dicsér sat. mik mind a nevelésnek tényezői. Ennek a nevelésnek azonban sok az oka-foka. Vannak a nevelésnek általános és különös czéljai. Nagyon természetesnek találjuk azt, hogy minden nevelő oda fog törekedni, miszerint növendékei erkölcsös magaviseletre szoktassa. Ennek a szónak „erkölcs“ igen tág fogalma van. Mindent lehet alatta érteni, mi az embert voltaképen méltóvá teszi az em-

beri névre. Erkölcös ember alatt az ő tágabb fogalmában olyan embert értek, a ki a legnemesebb tulajdonságokkal van felruházva, s a ki, mert a jónak becsét felfogni képes, mindazon kötelességeket, melyekkel Istennek, ember társának és önmagának tartozik eleget tesz, a ki hű, igazságos és lelkiismeretes, s akit az erény utjáról nem képes letéríteni semmi. A nevelőnek tehát az lesz kötelessége, hogy a gyermekben a nemes érzelmeket felköltse, és azokat mindazon tényezők segítségével, melyek a nevelés céljából rendelkezésére állanak ápolja és fejleszse. Azonban miután a gyermeknek, mikor az egyszer felnőtt és gyakorlati életbe lépve már már öntudatos tagja leszen a társadalomnak, az általános emberi tekinteteken kívül, mint valamely nemzet gyermekének, valamely állam polgárának, valamely hon fiának különös kötelességei is lesznek, fölötte szükséges, hogy ideje korán ezekkel is megismerkedjék, egykori honpolgári, hazafiui és nemzeti kötelmeire való tekintettel is neveltessék; mert a haza és nemzet iránti szeretet és ragaszkodás nem kevésbé

kitünő erények és az erkölcs fogalmába bele értendők; mert nem hiszem, hogy valaki a haza árulót erkölcsös embernek tarthatná, habár még annyi általános emberi erényei legyenek; sőt a hazaárulás tartható a legnagyobb bűnnek, mert a haza mindnyájunknak édes szülő és tápláló anyja, a melyről halhatlan Vörösmartynk a mikép mindnyájan tudjuk azt éneklé:

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely
Áldjon vagy verjen sorskeze
Itt élned halnod kell.

Nagyon természetes tehát, hogy akkor, mikor az iskoláról, mint nevelőintézettről van szó, ennek már igen korán kötelessége a hazaszeretet szent érzelmét a növendékekben fölkeltetni, bennök a nemzet iránti ragaszkodást ápolni. — Az iskolának erre nézve különösen sok eszköz áll rendelkezésére, melyek közül többeket már fel is említettünk előbbi czikkeinkben. Ez eszközökön kívül, melyeket elő fogunk sorolni azonban igen szükséges, hogy a tanító maga is az az ember legyen, aki ez eszközöket felhasználni tudja. Fájdalom sokan vannak még, akik

még maguk is kevésbé emelkedett szelleműek, mintsem hogy ezt nagyon méltatnák, vagy reá súlyt fektetnének, sőt kik azt hiszik, hogy eleget tettek azzal, ha iskolai munkájukat jól rosszul gépiesen végezték, és munkájukat, melyet nyög gyanánt tekintenek, abba hagyták, — búfelejtőül a kártyaasztalt vagy a boros kancsót keresve fel.

Sokszor tünődtem azon, és ki nem tünődött volna rajta, miképen akarnak azok a növendék jellemének képzésére befolyjni, akik maguk is oly nagy erkölcsi fogyatkozásokban szenvednek, kik a nevelés szent ügyét holmi fejős tehénnek tartják, melynek emlőjéből kipréselik a maguk részére a mindennapi kenyeret; de Isten nevében tenni valamit és a nevelés szent ügyét igazán annak tekinteni a mi, ehhez lelkük sokkal gyámoltalanabb és szegényebb. Azt pedig ki nem tudná, hogy a példa a nevelés legfontosabb tényezője. A példa vonz legjobban, s a hajlékony gyermeki szív igen könnyen indul a példa után, a jó iránt ép oly fogékony, mint a rossz iránt, sőt a rosszat,

mely talán kecségtet, hamarabb sajátítja el, mint a jót. Azért volna szükséges, hogy minden tanító legyen jellemes ember, önzetlen hazafiú, jó polgár, és szorgalmas, magát folyton művelő és képző férfiú, — mert a jó pap holtig tanul; már pedig a tanítónak is folyton tanulnia kell, ha hátra nem akar maradni. Már pedig, az ilyen tanítók mellett a serdülő nemzedék is nagy reményt nyujtana. De soroljuk fel elébb azon eszközöket, a melyek által a tanító a nemzethez való ragaszkodást, a hazá iránti szeretetet felköltheti, fejlesztheti és ápolhatja.

Ott van először a tanító saját példaadása.

Másodszor a hazá ismertetése; természeti kincseinek, nevezetességeinek, kiváló helyeinek, történelmi nevezetességű városainak ismertetése.

Harmadszor a hazá történelme. Nagy férfainak élet és jellemrajza, a hazá változó sorsa a királyok alatt.

Negyedszer a hazá alkotmányának tana; népeinek törvényeinek, szokásainak ismertetése. —

Ötödször a haza szellemi művelődése, a nemzet haladása a tudományok és művészetek, az irodalom terén, kitünő költőinek és íróinak élete és jelleme és ezek jeles elmetermékeinek ismertetése.

És a mit elején kell vala említenem a nemzet nyelvének beható tanítása.

Ezek volnának azon eszközök, a melyek bizonyára célhoz vezetnének. Csak az a kérdés merül itt fel, hogy miképen kell ezen eszközöket alkalmazni, hogy azok célhoz is vezessenek.

Mielőtt azonban e kérdés a felsorolt eszközökre való tekintettel válaszolnék, egy sajnos dologról teszek említést, amit e helyen el nem hallgathatok.

Ha a tanító, kinek gondviselésére van a növendék bízva, s kinek kötelessége ezt nemcsak becsületes, erkölcsös emberré, hanem hazáját szerető, nemzetéhez ragaszkodó honpolgárrá is nevelni, az általam felsorolt biztos célhoz vezető eszközöket felhasználja, de csupán csak az oktatás, nem pedig egyszersmind magasabb érdekből és célból, az még csak félig baj;

de vannak olyan tanítók is, kik ez eszközöket nemcsak hogy rosszul használják fel, de egyáltalán nem használják fel, sőt akár öntudatosan, akár öntudatlanul a nemzet legszentebb érdekei ellen ez eszközöket kicsinylik, maguk sem lévén képesek felfogni nagy fontosságukat, akkor ez elég sajnálatra méltó, mert ezek ugyan példaadásukkal csak rossz befolyást fognak gyakorolni növendékeikre.

A nyájas olvasó, ki talán e sorok olvasásakor kételkedve rázza fejét; legyen ez iránt teljesen megnyugtatta. Ily súlyos vádat még általánosan sem emelnék senki ellen, ha a tapasztalás, még pedig a hosszú éveken át meggyőződéssé vált tapasztalás nem mondaná tollamba. Hogy ennek a legtöbb esetben a legvastagabb, megbocsáthatlan tudatlanság az oka, azt megakarom engedni, de vannak kétségenkívül oly esetek, a melyben nem épen tudatlanság, hanem rossz akarat, idegen érdekek szolgálása, nyomorult és aljas önérdék az oka. Bocsánatot kérek a tisztelt olvasóktól, hogy a meggyőzni akarás higgadt hangján végig reszket az er-

kölcsi felháborodás érzése, de én tudom, mennyi ártatlan gyermekszívet ragad meg az erkölcstelenség métegye, a melytől a későbbi években csak a sors különös kedvezménye szabadítja meg.

Még teljesebbé tehetném e szomorú képet, de úgy hiszem elég volt rámutatnom némely az első pillanatban megfejthetlenné látszó tünevénynek forrására. Azon tudatban is van némi vigasztaló, hogy egy másik, jóval nagyobb rész felfogja honfíui kötelességeit is, tudja és érzi, mivel tartozik nemzetének, s nem oly önző, hogy hontalanságára büszke legyen a hazában, a ki melegen érző szívvvel bir a haza szenvedései iránt, ki alkotmányát és törvényeit ismeri s ki nemcsak tanít száraz gépiességgel, hogy annak idején port hinthessen az ünnepélyes vizsgálaton megjelent vendégek szeméibe, hanem a ki nevel is; aki a reája bizott növendék elméjét és lelkét formálni igyekszik, mint a kertész, a gyenge csemetét ápolni és fejleszteni törekszik. A kártyaasztal és a boros kancsó nem azon források, a melyekből ezen ténykedések bármelyikéhez erőt meríthetne bárki is, külö-

nösen mikor a hivatás maga feltét gyanánt megköveteli az erkölcsös, szenvedélytelen életmódot. Az ártatlan örömek élvezete azért nincsenek eltiltva senkitől.

Megkivánhatjuk tehát, hogy a tanító jó honpolgár és hazafiú legyen s a rendelkezésére álló eszközöket lelkiismeretesen arra használja fel, hogy a reája bizott növendékekben ez érzelmeket szintén ébressze fel.

Minden népnek meg van a maga sajátos szelleme. E szellem nem minden időben nyilatkozik egyformán, a nyilatkozás formájára nézve tehát a népszellem, mely elválhatlan valamely nemzet sajátos jellemének fogalmától, változandó. Ép úgy alá van vetve emelkedésnek, mint süllyedésnek, épúgy virágzásnak, mint romlásnak. Valamely későbbi kor azonban mindig számot adhat az előbbi korban uralkodott népszellemről, mely részint az illető kor irodalmi termékeiben, részint hagyományos szokásokban, részint pedig a történelemben magát fentartotta, s a későbbi kornak tanulságául szolgál. Vannak azonban a népszellemnek oly vonásai, a melyek annak

változékonysága daczára csak a néppel együtt vesznek ki, de mig teljesen ki nem vesztek, maga a nép is, akármi módon, de fennáll. Az ily vonások sokkal bensőbb viszonyban függnék össze a nép jellemével, mintsem hogy ennek megmásítása nélkül eltűnhetnének, elenyészhetnének. E vonások is a népszellem változhatóságánál fogva átídomulásra, modosulásra képesek, de eredetiségüket sohasem vesztek el teljesen. Hogy ennél fogva a népszellemet fejleszteni, nemesíteni lehet, az eddigiek után magától értetődik. Politikai zavarok korában a népszellemet el is lehet nyomni, de örökre elnémitani nem lehet. A népszellem fejlesztése, nemesítésére legelső sorban az iskola van hivatva. Az iskolának a leendő polgárokkal van dolga. Ezek szivéből csak az fog kikelni, a mi beléje vettek, azért olyan fontos már a népiskolában is nemzeti nevelésről szólni. E népszellem fejlesztésére, miután benne foglalvák egyszersmind a nemzeties nevelés minden igényei, fognak szolgálni egyszersmind azon eszközök, a melyeket sorban szemügyre akarunk venni.

A példáról már röviden elmondottam nézeteimet. Ez nemcsak az iskolában, hanem egyszersmind a társadalmi életben a nevelés egyik legfontosabb eszköze. A gyermek minden iránt fogékony ami körülötte történik, még nagyobb mértékben az után szeret indulni, amit tanítójától lát. Ha ez tetteiben, szavaiban, mutatni fogja, hogy honát hiven szerető magyar, akkor a gyermek lelke bizonyosan fogékonyabb lesz azok iránt, miket tőle hall. Mert a szívhez csak az fér, mi a szívből jó. Nyomasztóbb, ölübb nincsen a gyermeki lelkületre nézve, mint valamely tárgynak — mely különben a művelés és képzés minden tényezőit magában hordja — száraz, untató előadása. Iskoláinkban a magyar nyelv és a magyar történelem oktatását azért tartom oly meddőnek, mert sok esetben leketlenül szárazan adatnak elő, a miáltal a tanításnak alig van valami haszna. Pedig épen e két disciplina áll első helyen azok között, melyekben a tanító az iskola nemzeti céljait is előmozdithatja, és határozottan előmozdítani köteles.

A nyelvben és vele a nemzet nyelvén írott szellemi termékekben nyilatkozik leginkább a nép szelleme; — a történelemben ugyanezt az eseményeken látjuk visszatükrözve. Mind amaz mind emez iránt fölkeltendő az érzék, s ha ez megtörtént, fejlesztendő és ápolandó. Tanulja meg szeretni a nemzet nyelvét a gyermek, s tanulja megismerni szellemét akkor ragaszkodni is fog hozzá. Ezeknek a tanítása ne csak cél, hanem eszköz legyen. Azért kívánóok, hogy a magyar népszellem már az iskolában is tervszerű nevelés és a disciplinák e célból való oktatása által, fejlesszessék, terjesztessék, s nevelésünknek jobban mint eddig, nemzetiségünk bélyegével bírjon. De ez csak akkor fog sikeresen megtörténni, ha a tanító maga is bír azon kellékekkel melyek őt az eszközök felhasználására kitünően képesítik. Ha mindig jajgat, és jajgatásában állásával való elégedetlenségének ad kifejezést, akkor alig ha lesz ideje magát hivatása kellő betölthetésére képesíteni. S a ki hivatását olybá tekinti, hogy azt napszámként le kell szolgálnia, annak szolgálalke van, ala-

csony szelleme, s a mi céljaink előmozdítására képtelen. Az ily célok előmozdítását eszközlő öntudatos működés emelkedett szellemet kíván, nem a magát köznapi nyomorok fölé emelkedni nem bíró lelket.

Ha senkisésem az, a tanító legyen a józan idealizmus képviselője. Mert a bizonyos magasabb eszmékért való lelkesülést e nélkül képzelni nem lehet; még kevésbé azonban ez eszmék szeretettel és gondoskodással való ápolását. Olyan ember, ki a virágokat nem szereti kerétesz nem lehet. Éppen Magyarországon a jellem oly különféle kinyomatával találkozunk, hogy ritkán lehetne valamely együtt talált sok egyénből álló társaságra mondani, hogy ez magyar. A különféle egyénekből egy közös vonás sincs, mely ugyanazon típus bélyegét hordaná magán. Mindmegannyi jele azon különféle érdekek, melynek befolyása a dolgok mélyebb vizsgálata alkalmával tűnik csak elénk. Viszonyaink megítélésekor sokszor halljuk azt a panaszt, hogy a 40-es évek társaséletéhez képest a hazaszeretetet és a nemzeti érzület nyilatkozásait

illetőleg, jelen korunk semmi, s a magyar ember elvesztette a közügyek iránti azon érzékét, mely őt politikailag oly éretté tette. Dehogy vesztette el, de a mostani kor, bármily csekély időköz is válasszon el a 40-es évektől, s bármily kevés 30 vagy még több esztendő egy nemzet életében, a mi nemzetünk életében az a kevés esztendő, melyben Magyarország az abszolutismus áldásaiban (?) részesült, igen sokat nyomott.

A Bach Thun oktatási rendszer, egyéb szempontokból bármennyire kielégítő is lett légyen, nemzeti szempontból határozottan demoralizáló volt. S a régi nemzetietlen kerékvágásban körülbelül még most is benne vagyunk.

A szerény megelégedettség nem szeret új ösvényre térni, mert bizony-bizony nagy fáradtsággal rést is kell nyitni az akadályokban, melyek az előhaladás utját állják. A paedagogia tudománya, éppen azért mert az ember általános művelődési céljaival foglalkozik, nivellirozó hatással bír, de az általános nevelési elvek hatálya soha sem lehet olyan nagy, hogy ez által a faji célok mellőztessenek, mert nem a nyelv maga az, mely

által e czélokát előmozdítani lehet. Ha tisztán paedagogiai munkát irnék, akkor részletesen fejtegetném a nyelvoktatás sikeres oktatása körüli nézeteimet. Ez azonban túlságosan kiterjesztené azon határokat, melyeket magam elé szabtam. Elég lesz itt megemlíteni, hogy valamely nép és nemzet szelleme első sorban a népköltészet termékeiben és a közmondásokban nyilatkozik leghathatósan. Hiszen a népköltészet voltaképen sajátos nyilatkozata a nép eredeti gondolkodás módjának, vágyainak és érzelmeinek. Itt nyilatkozik legerősebben a nép humora, azon közvetlenségben, mely minden népköltészet jellemvonása, s mely kiválóan megkülönbözteti a műköltészet mesterségesebb kifejezés módjától. Bodnár és Iványinak, a középtanodák számára készített olvasókönyveiben már találkozunk a népköltészet termékeivel, igen helyesen. De ezeknek a népiskolák számára készült olvasókönyvekben sem szabad hiányozniok. Vannak olyan népköltészeti termékeink, melyekben a természet és élet eredeti felfogásban, a nép eleven érzékében, nyilatkozik, s a népszellem-

nek a természethez és élethez való különféle vonatkozásaiban tűnik elénk azon eredeti felfogás, mely bennünket a nép jellemének és egyéni sajátságainak megítélésére képesít. Háladatos tárgy oly tanítóra nézve, ki azt maga is kelőleg felfogni képes. Ha a népköltészetről általában szóltam, nem hallgathatom el magát a népdalt is; a magyar kedélyesség, a búbánatos merengés, a hazaszeretet, a nemes büszkeség, a jóért fellángoló kebel szivreható egyszerűségben nyilatkoznak a nép dalaiban; hogy azoknak ismertetését nem czélzom, melyekben szilaj dévajság, betyárkodó henczegés nyilatkoznak, magától értetődik, de az előbbieket bizonyosan czélszerű anyagot szolgáltatnak a nemzeti érzület és gondolkozás mód fejlesztésére.

Most már arról sem panaszkodhatunk, hogy népköltési gyűjteményeink nincsenek, csak legyen elég aesthetikai érzék a megválasztásra. Csakhogy e tekintetben még nagy a hiány.

Mondottam azután, hogy a hazai föld ismerete, a haza természeti kincseinek, egyébe

nevezetességeinek, kiváló helyeinek, szép vidékeinek, történelmi nevezetességü városainak megismertetése, szintén hathatós eszközül szolgál a haza iránti szeretetnek felébresztésére. — Minél jobban ismerünk valamit, annál inkább vagyunk képesek megítélni annak becsét, annál jobban szeretjük meg azt. Már pedig bensőbb lesz a haza iránti szeretet, ha azt ismerjük, ha tudunk róla szólni, ha képzeletben meglátogatjuk egyes vidékeit, ha tudjuk, hogy a természeti gazdagságok mennyi kincseit hordja magában. S ki tagadná, hogy éppen e tekintetben fölötte gyarlón állunk. A magyar fiu mindent jobban ismer — Magyarországnál. A várost vagy a legjobb esetben a megyét kivéve a többi Magyarországot alig ismeri jobban mint a földrajzban tanult többi országokat és gyakran, igen gyakran, jobban ismeri az idegen ország termékeit, egyáltalán természetrajzi leírását, mint Magyarországot. Kivételt tesz csupán a Trencsénmegyei tót, ki beutazza Magyarországot s az alföldet pusztáival épúgy ismeri, mint Erdélyország gyönyörű bérczes vidékeit,

vagy a Balaton kies táját. De mit tud az alföldi iskolás gyermek a Vág völgye hegyek környezte tájairól; mit a hegyvidék lakósának gyermeke az Alföld délibábos rónáiról? Méreg keveset, s ebben a kevésben sincs köszönet. Ismeri-e azt a sok gyógyforrást, mely Magyarország sziklás bérceiből bugyog, s ezernyi betegnek enyhülést, egészséget nyújt? Ismeri a haza terményeit, azt a sok természeti kincset, melylyel oly pazarul meg van áldva ez ország? Dehogyan ismeri úgy amint kellene. Ismeri-e a népet annak szokásait és erkölcsait, viseletét, életmódját; a hazában lakó népfajokat, azok jellemét, foglalkozását, műveltségét? Szó sincs róla, pedig ez ismeretek megszerzése nem oly nehéz dolog volna és a haza ismeretének feltétlen kívül a művelődésnek is becses feltételeinek birtokába jutna és számtalanszor nem kellene szégyenletes tudatlanságát oly dolgokban beismernie, melyek tudása nagy haszonnal is járna, s melyeket később csak áldozatok árán szerezhet meg a legjobb esetben. De nemcsak ez! (Hány magyar gyermek van, ki szülővárosát

sem ismeri kellőleg, vagy pedig szülővárosának környezetét, habár mindennap lát benne dolgokat, melyek tudvágyát és kíváncsiságát felkölthetik; a mi csak azért nem történik meg, mert mindig maga előtt látva nem tűnik fel előtte. Nagyon benne vagyunk a régi schlendrián nyűgében s még mindig kevesebbet tanulunk az életnek, mint a mennyit az élet tőlünk okvetlen megkíván. Persze hogy könnyebb a régi nyomnak tapodása, mint az új ösvényre való lépés, mert amaz kényelmesebb, nem igen fárasztja a szellemet, sőt el is altatja tevékenységét, s puhább a semmitevés párnája, mint a pezsgő munkálkodás sokszor göröngyös, töretlen útja. De ily formán nem is haladhatunk ám és saját kárunkra veszendőbe megy sok erő és tehetség. Ifjainkban éppen nincs meg a komoly tanulmányok iránti hajlam s a külsőségek még igen sokat nyomnak nálunk a latban, azért az ismeretek közlésében is behatóbb életrevalóbb módot kell követnünk, nem pedig mindig a felszínen eviczkélve csak a felületességnek szolgálatot tenni. Itt azonban maga az elröppenő szó

nem elegendő. Itt képek is kellene, a melyek szemlélete alapján az említett dolgok tanítása annál behatóbb, annál eredményteljesebb lesz. Elég baj, hogy iskoláinkban még mindig hiába keresek oly képeket, melyek egyes vidékek tájait, nevezetesebb helyeit, a népviseletet sat. ábrázolnák, vagy hiába keresem nevezetesebb férfiaink, nagy szellemeink arczképeit, a melyek annyira érdekessé tehetnék a honisme oktatását, pedig az ily képek igen olcsó áron szerezhetők meg és hiány sincs bennök, az iskolának pedig valódi diszeül szolgálának. Korunkban különösen, mikor az ily képeket sokszor illusztrált lapjaink is hozzák magyarázó szöveg kíséretében. Ez uton mily könnyen juthatna maga a tanító is egy kis nagyon hasznavehető, érdekes és tanulságos képtár birtokába. Csak akarni kell, a buzgó akarat előtt minden akadály megszűnik.

Ezzel kapcsolatban szólhatok az alkotmánytan oktatásáról, a mely célunkat annál inkább előmozdítja, mert a jövő honpolgárra nézve nincsen szükségesebb, mint hogy hazájának állami szerkezetét ismerje, annak törvényeit, határo-

zatait tanulja. Ez nemcsak biztosan célhoz vezető út a honi törvények tiszteletéhez, hanem egyszersmind a haza szeretetéhez is. És nem azért mintha népünknek elegendő politikai érzete nem lett volna, sőt inkább arról panaszkodhatnánk, hogy inkább nagyon is sok volt; politizálnálunk boldog boldogtalan, ez az egyetlen, amit valódi szenvedélylyel üzünk, amiben talán még túlteszünk az angol népen is, melynek alkotmánya megszilárdult már; de éppen azért, mert e szenvedélyes politizálás, — derűre borúra — az alkotmányos polgári jogok és kötelességek nem helyes ismeretéből származhatik, szükséges, hogy ezek ismerete által a józan határok közé szoríttassék s hogy a szenvedélyességet a politizálásban is váltsa fel a higgadt megfontolás szülte politikai meggyőződés. Nem képzelhetek magamnak gyámoltalanabb teremést, mint olyan polgárt, ki nem tudja, hogy mi a kötelessége, melyek jogai. Az ilyenre nézve veszedelmes dolog az önrendelkezési jog. Gyermekek kezében kés, a mint a tapasztalat számtalanszor bizonyította és mindennap bebizonyítja. Sokszor hajt-

hatatlan makacs ellentálló éppen oly dolgok irányában, a melyek javát czélozzák, mert tudatában nem lévén kötelességeinek és jogainak, ösztöne után indul, vagy olyanok után, ki czéljaikra felakarják használni — saját kárára. Az alkotmányos polgár valóságos carrikaturája. A politikailag érett népnél ezeknek csak kivételeknek szabad lenni, Persze, hogy megvesztegetett közérzülettel könnyű elbánni. Ennek pedig elejét veszi az alkotmányos jogok és kötelességek ismerete. Nagyon helyes elvből indult ki az új alkotmányos aera első közoktatási kormánya, mikor a polgári jogok és kötelességek tanítását kötelezővé tette a népiskolában. Eltekintve attól, hogy azok ismerete által kétségenkívül tisztul a hazafias érzelem, magyar nemzetiség dolgában is előbbre viheti ügyünket; mert minden jó ügynek nincs nagyobb ellensége, mint a tudatlanság; minden fogalomzavarnak pedig oka első sorban a tudatlanság; a belátás és józan gondolkozás és ítélet hiánya. Éppen politikai téren sehol sem csépelnek annyi üres szalmát, mint szép Magyarorszában. Mindenki

politikusnak hívén magát, hivatást érez magában mindenről szólni, még ahhoz is, amihez nem ért. S ha ehez még a lelketlenségnek is bizonyos foka járul, akkor kész az az üres, léha, nagy szavú, kevés gondolatú, lármás politikus, amilyenekkel oly gyakran van alkalmunk találkozni. Nem szabad megengedni, hogy ez a fajta mindjobban gyarapodjék. S ennek kétségtelenül hathatós eszköze a polgári jogok és kötelességek tudása.

A haza alkotmányának tanáival, ahol ez észszerűen kezeltetik, a tanuló megismerkedik a haza majdnem ezeréves életének változó sorsával. A honszerzés dicső tényét megismervén, megtanulja egyszersmind azt is, hogy e hazát mily népek lakták a magyar bejötte előtt, hogy e népek nem voltak képesek államot alkotni a haza területén, hogy szabadságszerető nép kellett ahhoz, hogy az itt lakó kisebb törzsökök fölött előnyt vívjon ki, hogy szt. István alatt lépett Magyarország a keresztény államok sorába, és hogy azóta a magyar nép, Magyarország számtalanszor védfala volt a nyugatnak

a kelet ellen. Azon szerep pedig, melylyel a nyugati műveltséget a kelettel közvetíti az egész világrészre nézve szükségessé teszi állami fennmaradását. A magyar népnek éltető eleme mindig a szabadság volt, azért sohasem nyomta el zsarnokilag azon népfajokat s nemzettöredéket, melyeket vagy itt talált, vagy később fogadott keblébe; melyeket telepítésre felhít. A német és a különböző szláv fajok, vagy a Magyarország kapcsolt részeiben lakó nemzetek sohasem birtak annyi szabadsággal, önrendelkezési joggal, mint a mennyit az alkotmányos magyar kormány nekik adott; nemzetiségük megőrzésére nyelvük fejlesztésére minden lehető engedménnyel bírnak, sőt majdnem többel, mint a mennyi az anyaországra nézve üdvös. — Ennek tudása a magyar fiut büszkévé fogja tenni nemzetiségére, egyszóval minden tekintetben előkészíti arra, hogy jogait gyakorolhassa, kötelességeit teljesíthesse, hogy egykoron a szó nemesebb értelmében polgára lehessen a hazának.

Nem kevesebb fejlesztő hatással vannak a gyermek lelkületére nagy férfiak élet és jellem-

rajzai. Ezeknek nemcsak nagy művelő, hanem egyszersmind jellemképző hatásuk van. Valamely ember életének fejlődése, az emberi cselekvés bármely terén lett legyen nagygyá, közönségesen bővelkedik a legérdekesebb mozzanatokkal; hű képét nyújtja nekünk küzdelmei és győzelmeinek, míg célját elérte; elénk tárja szorgalmát, tevékenységét, az akadályokkal szemben való szívós kitartását, s az azok leküzdésére kifejtett nemes buzgalmát. Ez képzi a szívet, kedélyt egyaránt és alakítja a jellemet. És ezekre nézve a nyilvános nevelésnek alig van hathatósabb eszköze. Az ifju szív nagy férfiak tettein búzdul fel és tanul nemesebb czélokért lelkesülni. Ha bővebben akarjuk indokolni a mondottakat, csak arra az egyre utalunk, hogy nincsen nagy férfiú, ki örök nevét nem azért nyerte volna el, mert valami magasabb eszme vezérelte őt, a melynek szolgálatában szivesen tagadott meg mindent, mi alanyi önösségéből még benne volt. Ezek vonzó példáján lelkesülve az ifjuság is megtanul oly czélokért lelkesülni, melyek nem hogy igérnék az önös érdekek ki-

elégítését, de inkább önzetlen odaadást igényelnek azok részéről, kik az ily czélok szolgálataba állottak. Már emlitém, hogy korunk nagyon hajhászsa az anyagi érdekeket. Mintha csak Diderot és La Mettrie elveit tette volna magáévá, melyek szerint minden szellemi csak örültség, és anyagi élvezet az ember legmagasabb célja. Az iskolának e tekintetben szép feladata jutott. Megis felelhet neki, ha az eszközöket czélszerűen felhasználja. Én különösen az érettebb ifjúságra nézve nem tudok vonzóbb, érdekesebb és egyszersmind sziv és elmeképzőbb olvasmányt nagy férfiak élet és jellemrajzainál, különösen ha mint emberek is oly kiváló tulajdonságokat egyesítettek magukban, mint tulajdonképeni cselekvésük terén. Nagy emberek élete és jelleme fejlődésében van valami, a mi megragad, a mi önkénytelen hódolatra, tiszteltetre kész. Az ifju becsülni tanulja a férfiuban, kinek életrajzát olvassa vagy hallja, azt a mi benne nagy, utánzásra méltó van, és becsülni tanulja azon erényeket, amelyek az ily nagy férfiak haladását, fejlődését előmozdították.

Eltekintve egyébiránt az ily olvasmányok sziv és elmeképző befolyásától, eltekintve azon hatástól, melylyel az ily olvasmányok az ifju jellemének képzésére vannak, már az erkölcs szempontjából is szükséges a tanuló ifjuságot egészséges szellemi termékek olvasására buzdítani. Ki ne ismerné korunk káros irányát e tekintetben. A zsenge gyermek, ifju vagy leány kezébe oly könyvek kerülnek, melyek testi és lelki egészségére egyaránt káros hatással vannak. Hozzájuk nem illő regények olvasása tulfeszítik idegeiket, képzeletüket tulságosan izgatják, s idővel képtelenné, vagy kedvetlenné teszik a komolyabb munkára. Azonkívül pedig időnek előtte megismertetik oly viszonyokkal, melyeket a fiúnak vagy leánynak jobb minél később megtudnia. Ezt pedig az irodalomtörténet észszerű oktatása által legjobban lehet megakadályozni. A növendéket külön vagy annak kapcsában már jó korán kell figyelmeztetni a jobb és magvasabb olvasmányokra és jóakaró utmutatás által az olvasás vágyat irányozni és korlátozni kell. Ez olvasmányok között ismét kell hogy olyanok

legyenek, melyekből fejlődő hazafias érzülete tápot nyer.

A nyelvoktatásnál általában bő alkalom nyílik a hazafias és nemzeti érzület ébresztésére. Hazafias költeményekben bővelkedik költészeti irodalmunk, ezeknek az érzelemre való mély hatását senkisésem fogja tagadni. Ezeknek betanulása és szavalása által két nemes cél érhető el egyszerre.*)

Még az iskola politikai oldalát is kell említenem. A mennyi nálunk a nemzetiség, annyi ajkú nálunk az iskola. A mennyire csak az állam érdekével összefér, nem szeretnők csorbítva látni akármely nemzetiségnek önrendelkezését és szabadságát nyelvének fejlesztése tekintetében; de azt már sehogy sem szabad megengedni, ami az állam érdekeivel össze nem fér, ez érdeket sértené. Hazánkban különféle nyelvű iskolák vannak, és valóban a legpáratlanabb loyaltással járt el a magyar közoktatási kormány akkor mikor e különféle nyelvű iskolák-

*) Bővebben szólok e tárgyról 1875/6 programmértekezésemben: „A költészet a polgári iskolában.“ Megjelent egyszersmind a „Polgári iskola“ című szaklap 1876-dik évi folyamában.

nak, az anyanyelv tanítása tekintetében a legmesszebb menő concessiókat adta. Ezért viszont megkivánhatja és pedig teljes joggal, hogy az ily iskolák a haza nyelvét is respektálják és azt kötelezett tantárgyként oktattva, a haza és a nemzet iránti kötelmeiknek eleget tegyenek. Csak rút háladatlanság és megrovásra méltó hazafiatlanság az némely nemzetiségi lármázók részéről, ha a haza jogos követeléseinek ellenében ez iskolákat a hazafiatlanság, a panslavismus aljas fészkeivé teszik, a melyből magyartalan, idegen érdekeknek hódoló, hazafiatlan nemzedék kerül ki. Az anya kigyókat táplál kebelén. Táplálja őket saját szivvérével, s mikor szolgálataikat igényelné szóltanul elhagyják őt. Erélyes tanfelügyelők, kik hivatásukat felfogják, a nem magyar faj lakta vidékeken áldásdús működést fejthetnek ki, ha szivükön hordják egyszersmind a nemzet érdekeit. Magyar fajunk szaporátlansága veszedelmes nemzetiségünkre nézve. Int bennünket egyszersmind arra, hogy nemzetlétünk fenntartása érdekében az elmulasztottakat helyre pótoljuk. E hazában a

magyar népet illeti a vezérszerep, illő tehát, hogy e vezérszerepnek erélylyel meg is feleljen, hacsak később meg nem akarja bánni engedékenységét. Nem kell azonban mindent a kormánytól várni, a társadalom szívóssága és nemzetiségéhez és nyelvéhez való ragaszkodása határozottan többre képes e tekintetben. Csak-hogy a társadalom magyar része sokkal vétke-sebb közönyt tanusít nemzetisége és nyelve iránt s a dévai magyarok eloláhosodása elég tanúság arra nézve, hogy inkább az oláhok képesek a magyarok eloláhosítására, mint a magyarok az oláhok megmagyarosítására. Pusztulni és veszni kell fajunknak, ha lelkes tett nem lép a vétkes közöny helyébe. Amott is az iskolától várjuk a dolgok javulását és minden becsületes magyar kebel őszintén óhajthatja, hogy az eloláhosodott magyarok újabb, fiatalabb nemzedéke ismét magyarrá legyen.

VI.

NEMZETISÉG ÉS SZINÉSZET.

Nem minden ok nélkül fejtegetem e tárgyat, és tettem a Nemzetiség és iskola című fejezet után. Hogy fejtegetésünk alap gondolatával a t. olvasó mindjárt tisztába jöjjön én habozás nélkül már e fejezet bevezetésében kimondom, hogy a színészet ügyét erkölcsi és nemzeti szempontból aránylag éppen oly fontosnak tartom, mint az iskolát.

Később szándékozom azon viszonyokat keresni és fejtegetni melyek a dráma és a népek állapota közt okvetlenül fennállanak, s hogy nemzetéletünk alapján mennyiben fejlődhetik színügyünk. Én nemzetiségünk szempontjából,

miután könyvemben kizárólag ezzel foglalkozom, kutatva azon befolyást, melyet a színművészet a nemzet erkölcsi és szokásai, a nemzetiség emelkedésére gyakorolni képes, színügyünk állapotáról akarok szólni, s ezt gyarlónak, rossznak s céljának meg nem felelőnek találva, sülyedése okainak felderítésével egyszersmind keresni akarom azon módot, amely által különösen vidéki színügyünkön lendíteni lehetne. S így a színészet ügyét nem annyira általános emberi, mint inkább nemzeti szempontból akarom fejtegetésem tárgyává tenni. Színészetünkről szólva, előre is jónak látom megjegyezni, hogy nem fővárosi viszonyainkat tartom szem előtt. Birtokában azon eszközöknek, melyek a színügy felvirágozását előmozdítani hivatvák, kielégíthetnek a főváros lakosainak igényei, bár ott sem volna, sem aesthetikai sem nemzeti tekintetben kifogásnélküli az irány. — Nem kicsinyeljük a színészet általános emberi céljait sem, sőt a mennyiben e célok magasabb eszmék kifolyásai első sorba helyezük őket, de elválhatlan kapcsolatban állanak ezek a ha-

zafui és nemzeti érdekekkel, s ezeket épen nálunk mellőzni valóban megbocsáthatlan bűn volna. —

Volt idő, mikor a magyar színész egyedül volt apostola nemzetiségünknek és nyelvünknek, mikor a magyar színészt nem pártolni annyi volt, mint magára vonni a hazafiatlanság vádját. De bezzeg volt is pártolás, és mintha csak ebben az időben fogta fel volna a színész teljes mértékben magasztos hivatását, becsülettel felelt meg ennek, és igazán lelkes apostola volt a nyelv és nemzetiség ügyének. — Ki ne emlékeznék a nemzeti elnyomatás szomorú napjaira? S ki ne emlékeznék arra, hogy mikor valamely vidéki vándor-színész társulat megjelent valamely kisebb városban, ünnepet ült az intelligencia, mert hiszen másképen alig adhattott kifejezést azon érzelmeknek, melyek szívét megdobogtatták.

Alkotmányos életünk új aerájában többet kellene foglalkozni a színészet különösen a vidéki magyar színészet ügyével. Itt volna ideje annak, hogy belássuk, miszerint a magyar szín-

ügy nem tisztán azok ügye, kik kenyérkeresetből vele foglalkoznak, sem tisztán azoké, kik egy vagy két órát akár időtöltésből, akár a művészet iránti hajlamtól eltölteni akarnak, hanem hogy a magyar színügy — közügy, mely kell hogy mindnyájunkat egyiránt érdekeljen. Ezzel foglalkozni, habár vázlatos vonásokban is e sok feladata.

Nem vagyunk birtokában a statistikai adatoknak, nem tudjuk, hány szintársulat működik jelenleg széles e hazában, de tudjuk, hogy a közönség pártfogása a magyar színészettel szemben alig figyelemre méltó, s e körülmény sejtünk engedi, hogy a vidéki magyar színészet a hatvanas évek óta ijesztő módon sülyedett s a társadalom irányának tulságos engedményeket téve, megszűnt lenni a nép erkölcsi és aesthetikai iskolája, a minek tulajdonképen lennie kellene. A rosszabb értelemben comoediává sülyedett alá. A színészetet közügynek kell tekintenünk; azzá kell tennünk, ha ezt akarjuk, hogy a közönség és valamely működő szintársulat közötti viszony olyanná legyen, mely egyrészt

a szinpad eredi nemes czéljának megfeleljen s másrészt a közönséget szemben a színészettel mássá tegye mint a milyen eddig volt.

Dux Adolfnak a „Budapesti szemle“ 1868 folyamának második és harmadik füzetében jelent meg a Kisfaludy társaság nagygyűlésén felolvasott egy értekezése e czim alatt: „A színészet mint közügy különös tekintettel a népszinműre.“ Ez értekezésből idézem a következő sorokat: „A kik zsebökre ütven azt mondják; pénzünkért inyünk szerint akarunk mulatni! — azokat szavoknál fogva azt mondjuk: Jó de nemcsak ti vagytok itt, az egész nép vásárlója ama szellemi árunak, melyet a szinpadon árulnak. És ha mindazon elemek összegét tekintjük, amelyek együttvéve a népet képezik: akkor igaz, hogy érzékies embereket találunk, akik kielégítés után sovárognak, de fogékony sziveket is, melyek élénk érzelmre indítva; értelmes embereket, akik badarság szülte megundorodást, jó erkölcsök barátjait, akik durvaság sértéseit kerülni kívánják. A ki eléggé igazságos, hogy igyekezzék mindenkinek izlése szerint

hozni valamit, külső pompát a szemnek, értelmes és átérzett tartalmat az értelem és szív kielégítésére — az minden elvont műbölcsészet nélkül is megérti, hogy a színház legalább is az erkölcsi épülés és derülés temploma. És ha így fogja fel a dolgot, akkor lehetetlen, hogy a városi községek ne buzogjanak ugyanazon mértékben színházaik mellett, mint a vallásközségek iskoláik érdekében. És ha ezt teszik, akkor a színészet bizonyosan olykép fejlődik ki, hogy megfelel hivatásának. Itt pedig nem azt veszem tekintetbe, hogy a város sokkal nagyobb pénzerővel rendelkezhetik, mint talán egy színház igazgató, aki csak magán ember, — hanem a községeknek fenntérített az iskolák által kiemelt hatalmát tartom szem előtt — ama lelkesítő varázs erejü hatalmat, mely minden valamely közös erkölcsi eszme által vezérelt tömegnek tulajdona. Azon erő pedig csak akkor juthat érvényre, ha tudják, hogy a színház közintézet, mert pénzért mindenkinek szabad a bemenetel, hanem a magasabb szebb értelemben, — és pedig azért mert ott azon községnek,

melynek kebelében áll a színház, becsületéről és erkölcsi érdekeiről van szó. A községnek a színészetre gyakorolható befolyását érintvén, szükséges arról szólanom, mely közegei által gyakorolja a község ezen befolyását, vajon helyhatósága vagy valami más a községet képviselő közeg által?

A helyhatósági szellem hazánkban nagy jelentőségű; helyhatóságaink már egyszer, mint mondám a színészet előmozdítására nagy lendületet adtak; könnyen támadhatna tehát nálunk az eszme, hogy a helyhatóságok volnának hivatva a színészet reformját létesíteni, hogy a helyhatóságok a művészetnek úgy, mint talán az alkotmánynak védfalai.“

Az idézett sorokkal csak annyit akartam mondani, hogy önkormányzati életünk e tekintetben is ró kötelelességeket hatóságainkra, akár városi, akár megyei legyen az.

De pusztá elmélet fog az maradni mindig, s a papiroson szép szóként talán szépen is veszi ki magát mindaddig, míg általánosan gyökeret nem ver azon felfogás, hogy a magyar színészet

nemzeti szükséglet, olyan, mint akármilyen más, mely nemzeti érdekeink emelésére hivatva van. — Már tulajdonsága az embernek az, hogy a forma gyarló volta vagy kisszerűsége miatt, kicsinyelni szokta a lényeket is. Nem panaszkodunk a vidéki magyar színészet nem pártolása miatt, mert jelenlegi állapota mellett ez a pártolást a legritkább esetekben érdemli meg s csak azt constatálhatjuk sajnálattal, hogy mind a közönség, mind pedig a vidéki magyar színészet képviselői kezet nyujtottak egymásnak abban, hogy a színészet ügyét egyáltalán compromittálják és egyszerűen tönkre tegyék, s így vidéki színészetünk a legkezdetlegesebb állapot bélyegét viseli magán, de nem a haladás, hanem a sülyedés föltételeivel együtt.

A vidéki városainkban megtorduló szintársulatok játékrendjét a legnagyobb figyelemmel szoktuk kísérni, a fölött is tájékoztatjuk magunkat, mely darabokhoz szokott tömegesebben eljárni színházlátogató közönségünk s a köznép s bár mindez teljesen biztos hévmérőt nem nyujthat sem a közönség műizlésének, sem a nép er-

kölcsi érületének megítélésére, a tapasztalásból kiindulva annyit biztosan állithatunk, hogy vidéki magyar színészetünk elkorcsosodásának nagyobb része van a színügy sülyedésében, mint a közönség részvétlenségének.

Vidéki színészetünk regeneratiója tehát elodázhatlanná vált immár, s miután az ezekhez szükségelt föltételek legalább jó részben nem hiányzanak ez egy kis áldozattal és egy kis fáradtsággal létesíthető volna, s lassanként a fővárosi népszínügy fokozatos fejlődésével, az egész játékrendben, melyet mostanában többnyire a véletlen állapít meg, nemesebb irány volna meghonosítható. Bizton állithatom azt, hogy a színházlátogató közönség nagyobb része nem érzéketlen a szinirodalom nemesebb termékei iránt.

Az a vidéki színigazgató, aki maga-magára utalva sokszor egy városba jó s nem tudja milyen közönséggel áll szemközt első sorban saját maga és társulata megélhetéséről gondoskodik. Azt kell rá mondanunk, hogy méltón, mert könnyen meglehet, hogy a legelső alkalommal

azt a veszteséget kell iparkodnia behozni, mit talán más városban a közönség részvéltlensége és közönye miatt szenvedett. Alig kárhoztatható ezért. Ha ennek folytán oly darabokat adat elő, melyek a nagy tömegnél tartalmuk, trágár irányuk vagy a társadalom egyik-másik osztálya iránt tartalmazó célzásai miatt vonzanak, az életfenntartás szükségének hódolt. Meglehet, hogy ezzel üzletet csinál, veszteségeit helyre üti, de hivatásának nem felelt meg.

Hogy ezen segítve legyen, hatóságainknak valamit tenni kellene. A kevés vidéki állandó színház kivéve, melyek azonban szintén inkább tengenek, hazánk kevés városa van abban a helyzetben, hogy állandó színház tartson. Ehez egészen más művelődési viszonyokra van szükség. De a hatóságok a magyar színészetet nemzeti szükségletnek tekintve jelentékeny szolgálatot tehetnének közművelődésünknek, ha a megyei (illetőleg városi) költségbe bizonyos összeget vennének fel elegendő erővel rendelkező jóra való szintársulatok bizonyos föltételek alatt való subventionálására.

Ez által hármát lehetne elérni.

Először azt, hogy a szintársulat, legalább a legszükségesebbekről biztosítva, nagyobb gondot fordíthatna a kitűzött szindarabok előadására és ideje volna a közönségnek, mely ha eleintén idegenkednék tömegesen látogatni, pártfogását megnyerni, s nem volna kénytelen, amint ez már megtörtént, a közönség közönye elől idő előtt menekülni, veszteséget vive magával és adóságot hagyva hátra, ami annyira nem válik a szintársulat becsületére, hogy e miatt gyakran elzárja maga elől a visszatérhetés utját.

Másodszor egy jóra való és hivatásáért buzgó szinigazgatónak lehetővé tenné legalább a fősze-repekre nevezve néhány jelesebb tag szerződötetését, ami által nemcsak a közönség, hanem a szinészet ügye maga nyerne, jelentékeny befolyással levén e körülmény a műsorozat megá-lapítására is.

Harmadszor a szintársulat kölcsön fejében egy szinügyi bizottságnak, ha nem is felügye-lete, de ellenörködése mellett állapítaná meg játékrendjét, mely szinügyi bizottságnak volna

gondja arra, hogy mind a nemzetiség, mind a műizlés szempontjának, mind pedig a szinpad nemesebb hivatásának az erkölcsi finomodás tekintében elég tétessék.

Az emberiség ideális céljait nem szabad szemünk elől tévesztenünk soha, de ezek után teljes erővel csak akkor törhetünk, ha gondolkozásunk összenőtt hazafiságunkkal, nemzetiségünkkel. Az ügy megérdemli, hogy jobbjaink melegen érdeklődjenek és fáradozzanak érte. — Nézzük már most, hogy szinügyünk emelkedésétől mit várunk nemzetiségünk gyarapodására nézve. —

Van valami igaz abban a mondásban, hogy az ember ritkán becsüli meg azt a minnek birtokában van, míg vágyódik utána, mikor nincs s a legnagyobb áldozatokra kész, míg birtokába keritheti. — Ugy látszik, hogy így vagyunk Magyarországon az alkotmányos étellel is; a tapasztalatból legalább azt véljük következtetnetni, hogy az alkotmányos élet öregbedésével egyaránt fogyott a nemzeti közérzet. Avagy minden következményeivel igaz legyen az, hogy

a magyar népnek politikai érzülete jóval magasabban áll, mint közérzülete, mely egyik szükséges feltéte minden társadalmi haladásnak? Akkor kétszeres kötelessége a társadalom jobbjainak, azoknak kik e közérzület vagy közszellem emelésére hivatvák minden eszközt megragadni mely czéljukat előmozdítani képes. Ennek pedig nálunk kiváló eszköze volna a színművészet — életreható befolyása következtében. A színiköltészet cselekvőleges nyilatkozásra hozza mindazon eszméket, melyek az ember lelkét megragadni és foglalkoztatni képesek s a megny nyiben e nyilatkozásokban élet és költészet egymást átszivárognak s élet és költészet kölcsönösen egymásba folynak, képző hatása különösen ott lesz keresendő, ahol ez eszmék cselekvőleges nyilatkozása nemzeti formákban történik.

A színművészetnek jelenleg nincsenek már oly hatalmas ellenségei, mint voltak valamikor, sőt az erkölcs és nemzetiség iskolájának mai napság már oly körökben is tekintik a színpadot, a hol előbb határozottan káros befolyását hangoztatták szünetlenül. Téves felfogás volna

csak az egyiknek vagy a másiknak tekinteni a szinpad célját, vagy mit a nagy tömeg többnyire keres benne, egy harmadiknak: élvezet és mulatságnak. — Az élet azon különféle vonatkozásai, melyek a szinművészetben nyilvánulnak, sejténünk engedik azon kapcsot, mely e művészetet a nép szellemével egybekapcsolja. Ez szolgáltat nekünk egyszersmind kulcsot azon kölcsönösségi viszony megfejtésére, mely a nép vagy társadalmi élet és a drámai költészet között létezik. Az erkölcsi corruptio idejében a jelen története is szolgáltathat ugyan olykor alkalmat, a kor képét a társadalomnak a cselekvőleges művészet tükrében egész meztelenségében bemutatni, de különös geniusra van szüksége a költőnek, hogy egy corrupált, mindnyájunk által ért kor silány típusait egyénitse. De nemcsak a költőnek hanem a színésznek is egyénitnie kell. Beleélve magát a költő intentiójába, melynek a különféle nyilatkozásokban mindig csak a szép, jó és igaznak szolgálatában kell állania, a műalkotás legfenségesebb képe tárul elénk, mely — minden illusio mel-

lett — a művészet hatását a legmagasabb fokra képes vinni. — A merev anyag, mely talán olvasás közben is kellemesen izgatja képzeletünket, megragadja elménket, kedélyünket, a színesz alkotásában életet kap, mely képzeletünket nemcsak kellemesen izgatja, elménket kedélyünket nemcsak megragadja, — de cselekvésre kész, tisztító viharként felkorbácsolja szenvedélyeinket, a szenvedővel kesergésre, az örvendezővel ujjongásra kényszerít, s lelkünket jótékony tisztuláson viszi keresztül, melyre ily mértékben a művészetetek egy ága sem képes.

Nem joggal nevezik e a szinköltészetet a költészet koronájának? A lyra érzelmeinket pillanatnyi felhevülésre gerjeszti, az eposz irányában az események nyugodt, szenvedélytelen hallgatói vagyunk, a dráma testi és lelki érzéseinket egyaránt mozgékony cselekvésre hozza, egyesülvén benne mindazon elemek, melyeknek együttes forrongása általános emberi és nemzeti voltunkat jellemzi.

Épen azon körülmény, hogy a drámában a költő teljesen háttérbe szorul költeményének

alakjai és egyénei elől, s hogy a színésznek, ha művészileg alakítani akar, teljesen le kell vetnie alanyiságát, állapítja meg azon benső viszonyt, mely a színpad és a közönség között létezik. És azon körülmény, hogy a színész műalkotása itéletre hívja fel a közönséget két irányban, maga és a költő műve iránt, miután a benyomás egyaránt a közönség belső és külső érzékeire hat, a közönséget nem hagyja szenvedőleges állapotban, hanem mint már említők, cselekvésre készíti.

De nem műbölcselmi elméletet szándékunk írni, a gyakorlati igényeket tartva szem előtt, csak pár szóban kísérlettük meg a színpad fontosságát és annak a közönséghez való viszonyát vázolni.

A jelenkor nem táplálja már magában azon előítéleteket ezen művészet iránt, mint még csak a múlt század, vagy az előbbi századok és a színészek, mint azon bár öntudatosan és önállóan, működő és alkotó eszközök, melyek a színműnek hatását egyedül képesek eszközölni, jelenleg már nem részesülnek azon lenézésben,

mely őket századokon át időközönként emelkedve és süllyedve majdnem kirekeszték a társadalomból, mely művészetöket mindig bámulta és művészetük hatását sohasem tagadhatá el. Persze, hogy vannak a jelenkorban is, bitorlói e művészetnek, kiket a restség iránti szeretet vitt e pályára és művészetük igényei iránt semmi érzékkel sem birva, valóságos terjesztői az izléstelenségnek és — fájdalom — sokszor az erkölcstelenségnek is. De hány más szent pályát nem becstelenit a hivatlanok serge, vagy a töredék emberi gyarlóságaiért, botrányt keltő tulajdonságaiért okozzuk az ügyet magát, vagy itéljük el azokat is, kik igazi lelkesültséggel művészetük iránt, hivatásuk azon hatását igyeksenek érvényesíteni, melyet az mint valódi művészet, avatott bajnokaitól vár? Pedig ha a világ ítélete ilyen is, ez a művészetnek fényét, mely az igaz, szép és jónak szolgálatában reá derül, elhomályosítani nem lesz képes, valamint a színész, ha személyes tulajdonai undort keltenek és a becsmérést kihívják, ezt nem azon művészetnek tulajdonithatja, melynek képvisele-

tében inkább még árnyékát is kerülnie kellene annak, a mi személyével együtt művészetét is lealázhatná.

Említettem, hogy a szinpad három irányban érvényesítheti hatását a társadalomra. Az általános emberi eszméknek, a mennyiben azok a költészetben nyilvánulnak, érzékitése által. — A nemzeti erények szolgálatában való buzgó apostolkodás által. És harmadszor az örökszép terjesztése által. — Mind a három örök, elvülhetlen. Azért bármily változásnak is legyenek alávetve a népek és nemzetek az idők folyamában, az élet bárminő viszonyain is menjen keresztül az emberi társadalom vagy az összemberiség, eszmék nincsenek alávetve a változandóságnak, csak azon gyarló fogalmak, melyeket az ember ez eszmékkel egybekapcsol.

A drámai költészet, a cselekvés költészete levén, a költő művének anyagát ott találja, hol az ember cselekvése az élet különféle vonatkozásaiban nyilvánul. Nagy események, nagy embereket szülnek; s csak nagy jellemek képesek nagy tettekre. Ezek pedig csak a forrongó moz-

galmas népeletnek szoktak lenni nyilvánulásai. A szinpad is nagyszerűvé válik, ha alkotásait az élet nagyszerű jelenségeiből veszi. Olyan korokban, melyekben nagy erények ritkábban jutnak érvényesülésre, hanem az élet összes jelenségei inkább a kisszerűség, ferdeség, hazugság és egyéb emberi gyarlóságok bélyegét viseli magán, ahol a tragikum maga is törpévé válik, mert nem az erkölcsi fenségből húzza tápját, — a szinpad is inkább játékká lesz, tisztán a mulatozás és érzéki élv tanyájává, ahol legszükségesebb föltéte hiányzik — az erkölcsi épülés.—

Igy keletkeznek válfajai a tiszta szinklétészet fajainak, s e válfajok gyávább és tehetlenebb kor gyönyörködtetésére szolgálnak, itt ott az erkölcsi tanulság nagyon is czélzatos előtérbe tolásával, — mint különösen az újabb francia irány szinműveiben vagy a német életkép — és korrajz félékben, melyek ugyan a költészeti mű elnevezésére igényt nem tarthatnak, de melyekkel — miután itt vannak, számolni kell. — A francia szinművek, mint bizonyos irány termékei még megjárják. Francia-

országnak van társadalma, mely tesz és cselekszik, de a német — mely azokban a localisált bohózatos életképekben nyilatkozik, még kezdetleges, és a célzatosság sokszor a nevetségességig botrányos. Hatása talán nem is nyilatkozik másban, minthogy egy-egy nagyon is erősen színezett jelenet megríkatja a jószívü kofát, szakácsnét, suszterlegényt sat. A szinköltészet azonban úgy, mint minden művészet, csak magáért van, első sorban minden célzatosság nélkül, s a tanúság csak azon hatásban rejljék, melyet a színész által való alkotásban előidézik, ebben fekszik az egyénítés varázshatalma.

Nekünk magyaroknak sincs tulajdonképeni társadalmunk. Színművészetünk tehát tárgyát vagy a történelemből vagy pedig a tulajdonképeni néprómatlan elemeiből veszi. Így nekünk nemzeti érdekeinknek megtefelelőleg vagy történeti drámánk, szomorújátékunk, vagy népszínművünk van. A vígjáték, általában a dráma kifejejttebb társadalmi életet tételez föl, mint a minővel birunk. Ez állítás paradoxnak tűnhetik fel szemben a magyar vígjáték megteremtőjének, Kisfaludynak,

tősgyökeres magyar vigjátékaival melyben ő oly eredeti alakokat állított a szinpadra, de e darabok az ébredő nemzeti élet küszöbén keletkeztek; újabb vigjátékainkon bizonyos idegenszerűség vonul végig, aminek alapját talán a nemzetegység hiányában kell keresnünk, mely miatt még mindig át nem hidalható azon hézag, mely a nemzeti élet és a társadalmi élet között létezik, ami nálunk még mindig két fogalom. — A népszinműben elértük a műalkotás felsőbb fokát, az elsőben a kitünő alkotások daczára, melyekkel irodalmunk dicsekedhetik, még várnunk kell azt a tragédia íróit, ki a drámai irodalom legjelesebbjei mellé emelkedhetik. De úgy mint a művész hazája, a művészet hazája is a nagy világ. S ha ez alfajokban is találja nyilatkozatát, a népek egymás közötti szorosabb viszonya a legélénkebb közlekedést idézte elő a szellemi munkálkodás terén. És részben ebben látjuk egyszersmind színészetünk sülyedésének okait.

Az operettek az ő behizelgő zenéjükkel, az életképek, korrajzok, gyalázatos couplett-

jeikkel, magyartalanná tették szinpadunkat, s a ferde műizlés dédelgetése mellett többet germanisáltak, mint a mennyire a Bach-korszak cseh hivatalnokai képesek lettek volna. Nem nyelvben, hanem szellemben. Ami sokkal károsabb a nemzetre nézve. S ez izlés rontásra színészeink hűségesen kezet nyujtottak — a mindennapi kenyérért, amit csak azért lehet rossz néven venni tőlök, mert elfelejtették, mivel tartoznak mint magyar színészek nemzetüknek. Az ily darabok azután, melyek tulajdonképen inkább a külső érzékekre akarnak hatni, a zenével és az architektonikus kiállítással, míg a szöveg semmitsem ér, kiszorították legalább a vidéki színészet repertoírjából legjobb nemzeti darabjainkat s a német couplett polgárjogot nyert népdalaink mellett. De ezek a darabok nemcsak a közönségnek izlését rontják és tompítják erkölcsi érzületét, még a színésznek érzékét is megvesztegetik, mert a darabok fordításai gyarlók, silányak. Nem magyar nyelvet hallunk szinpadjainkról. Mert a német darabok rendesen lokális érdekűek, és dialogjaikban a hol ezt a

költő a situációval összegegyeztethetőnek találta, valami tájzolást használ, a magyar színész nemcsak ezekben, hanem nép vagy egyéb színműveinkben is oly nyelvet használ, mely sem az irodalomnak, sem pedig a népnek a nyelve. A magyar nyelv csak legfeljebb néhány kifejezésben tűri meg ezt, minden, ami ezen túljár, vétek és bűn a magyar nyelv és szellem ellen. — Bár csak belátnák ezt színészeink, különösen a vidékiek, kiknek oly szép hivatás jutott osztályrészül. A mondottak azonban még sajátoságos illusztrációt nyernek az által, hogy fényesebb kiállítást igénylő darabok, ott ahol e kiállítás hiányzik, semmi értelemmel sem bírnak. A színészet alakoskodássá fajul, s az illusio hiánya mellett, mely legalább a képzelmet ingerli, a színészet valódi érdekei is veszendőbe mennek.

Ki ne remélte volna színművészetünk és drámai irodalmunk haladását az alkotmányos élet beálltával és ennek jótékony hatását a társadalom nemzeti érdekeire nézve?

És mit tapasztalunk! Színművészetünknek a színi tanoda daczára hanyatlását. (Egressy

Gábor reményei nem mentek teljességébe.) S habár színműirodalmunk néhány magasabb színiköltészeti művel gyarapodott is, a nemzeti érdekre nézve ennek semmi befolyást sem tulajdoníthatunk. A budapesti színpadokon néhányszor előadják, s a közönség mű- és erkölcsi ízlése az obscön jelenetű operettek és házasságtörő franczia drámák felé vonzatik, melyeknek mindenesetre meg van azon előnyük, hogy szellemdúsan vannak írva. Vigasztalót csak népszínművünk nyújt, mely mint Tóth Ede sikerei bizonyítják, még korántsem érte el fejlődése tetőpontját. Ebből kiindulva regenerálni a színeszet ügyét volna a vidéki színeszet feladata. Miképen lehetne ennek ügyén lendíteni azt e fejezet első részében megmondottam.

VII.

A NEMZETISÉG ÉS A SAJTÓ.

A sajtót joggal nevezhetjük nagyhatalomnak, ha roppant mérvű kiterjedését vesszük tekintetbe, melyet különösen az újabb időkben nyert s azon páratlan befolyást mérlegeljük, melyet mind politikai mind társadalmi tekintetben gyakorol. Mindenki fél tőle és mindenki szereti. Nélkülözhetlen már, mint a minden napi kenyér, s térfoglalással naponkint dicsekedhetik. Száz nyelvvvel beszél és szavát meghallják mindenütt. Jogában van inteni és buzdítani, feddeni és dorgálni, dicsérni és gyalázni, ahol a magasabb érdek megkívánja, nemzetek közvéleményének adhat irányt. Lörvényt szab

a politikai pártok ténykedésének, leleplezi a társadalom hibáit, gyógyírt ajánl a sebek gyógyítására; de sebet is képes ütni, mély érzékeny sebet, testületeket, egyeseket megvetés tárgyaivá tehet, szószólója lehet minden szépnak és nemesnek, lelkesíthet a hazafiuságra, buzdíthat a könyörületre, felhívhat a közérdek megvédésére.

Szép és nemes feladata jutott a sajtónak, kiterjedésével nőttek céljai is, s e célok mind nemesek. A haladás oly tényezőjévé nővén ki magát, melylyel az emberi társadalom legmagasabb polczán állóknak is számolniok kell, hatásában ép oly áldásos lehet, mint átkos, ha céljait félre érti, vagy alacsonyabb érdekek szolgálatában függetlenségét áruba bocsátja.

Különleges célunkhoz képest a sajtó hatásának csak két oldalát teszszük fejtegetésünk tárgyává, a mennyiben a közvélemény intezője és irányozója és a közművelődés terjesztője.

A mi az elsőt illeti, a társadalom és a sajtó között körülbelül olyan kölcsönös viszony létezik, mint a milyen a szinköltészet és a közönség között.

Ha a sajtó azt mondja, hogy ő a közvélemény igaz tolmácsa, hű képviselője, ez éppen úgy csak félig igaz, mint mikor a közönség azt mondja, hogy az ő irányát képviseli a lap, akár politikai akár egyéb tekintetben legyen az. A dolog úgy áll, hogy mind a kettőnek nincs egészben igaza, hanem csak annyiban, a mennyiben az egyik a másiktól örömet tanul. A mit a sajtó sokszor közvéleménynek nevez, nem egyéb, mint a dolgoknak és eseményeknek akár kedvező akár sötét színben való egyéni felfogása, s a mit a közönség iránynak mond, nem egyéb, mint ez egyéni felfogás saját gondolkozásmódjának megfelelő volta.

Azért a sajtó hatásos működésének két létföltéte van: a függetlenség minden oldalról, és a meggyőződés.

E kettővel azután csodákat is képes művelni. Mert e kettő az, mely nemcsak megfelel az emberhez méltó szabadságnak, hanem mely egyszersmind egyedül képes imponálni a tömegnek, mely egyedül van jogositva magát a közvélemény képviselőjének tekintetni, mely

egyedül lesz képes irányt szabni és jelölni bármily politikai vagy egyéb kérdésben.

Az időszaki sajtó hazánkban bámulatosan gyorsan fejlődött, a mi annyi politikai érzékkel bíró népnél talán természetes is, és valóságos szerencse, hogy a hirlapirodalom megteremtői olyan férfiak valának hazánkban, kik nemcsak már kezdetben is dicsekedhettek a nép bizalmával, hanem kik mind politikai készségüknél fogva, mind pedig azon lángoló, őszinte hazaszeretetnél fogva, mely minden tevékenységüket jellemezte, teljes joggal lehettek a nemzet tanácsadói, a közvélemény tolmácsai. A nép jogos kívánalmainak szószólói, pártfogói voltak, kik befolyásos szavuk egész súlyával, a meggyőződés igaz hangján kértek reformokat a politikai és a társadalom terén; hozták forgalomba a szabadság és haladás eszméit, kerestek utakat és módokat a közműveltség fejlesztésére és előmozdítására és eredményteljesen törekedtek a nemzeti közérzület ébresztésére. Kiváló tehetségek és erők voltak ezek, a nemzet jobbjai, kiknek szavát áhítattal hallgatta a nép, a nem-

zet; mert tudta és érezte, hogy ügyének jobb szószólói nem lehetnének, hogy bennük megbizhatik. Tágabb medret nyitott magának azóta a journalistika. A napi lapok, folyóiratok száma egyre gyarapodott s időszaki sajtójára nem minden büszkeség nélkül tekinthet a magyar. Ama férfiak, kiknek minden szavát a meggyőződés sugallta, utódjaiknak örökségül hagyták a hirlapírói becsületet, ők függetlenek voltak fölfelé és lefelé egyaránt. S habár sokszor megforgott azóta az idő kereke, s változásnak ment elé sok minden, ama kor politikai vezérférfiainak örökségét nem felejtették el az utódok egészen, s a magyar politikai hirlapirodalom nagyjában megőrizte azon tisztaságot, ami minden nyilvános működésnek nemcsak kötelessége, de díszé és éke is.

Politikai életünk, mely az új alkotmányos aera kezdetével, leghathatósabban a különféle pártok alakulásában nyilatkozott, a napi sajtóban lelte forrongásának legméltóbb kifejezőjét; a forum lett az, hová a különféle erők léptek véleményeiknek, politika hitvallásuknak nyilván-

nossá tételére. A politikai fogalmak discussiója érdeket keltett mindenütt e kérdések megvitatására. A szabad sajtó áldásosnak bizonyult, s leszámítva az ilyenekkel mindig járó néhány kinövést és — különösen a régibb pártalakulás idejében, a Deák és balpárt között nem mindig a politikai ildomosság és az ellenfélnek is tartozó illem határai között történt surlódást, mely a tárgyat tévesztve szem elől, személylyel kezdett foglalkozni, sajtónk nem érdemel túlságos szemrehányást és gáncsot. Mert ha a túlságos buzgalom sokszor el is ragadta az egyiket vagy másikat, s ha e buzgalom hevében politikai ellenfelét olyan eszközökkel is iparkodott megtámadni, melyek az erkölcsi szigor mértéke előtt nem is állhatták meg, szeretnők legalább hinni, hogy alacsony érdek itt sem vezette az illetőket.

A mi pedig sajtónknak nemzetiség iránti feladatát illeti, itt oly jelenséggel állunk szemközt, mely reményt keltő és vigasztaló egyszerűsersmind.

A legbensőbb örömmel mondjuk ki, hogy

sajtónk e tekintetben dicséretre méltó buzgalommal felel meg feladatának.

Sokszor volt már kénytelen eltűnni a chauvinismus vádját, melyet oly oldalról szórtak reája, hol ezen, a nemzetiség emelésére czélzott buzgalmát nem igen szívesen látják, mert ismerik a sajtó hatalmát; de inkább százszorosán türje el e vádat, mintsem hogy lemondjon azon nemes feladatáról, melynek buzgó teljesítése legderekkabb védője nemzeti létérdekeinknek.

Már pedig az érdekek megvédése legszen-
tebb feladatai közé tartozik. Ezen a téren szükség, hogy az egész magyarországi sajtó egy sziv, egy lélek legyen; itt szükséges, hogy félre téve személyes és pártérdeket, hatalmas befolyását egy oly szent ügy szolgálatában felhasználja, mely a nemzetet egyedül képes a lassú pusztulástól megóvni. Itt hallgatni kell azon kicsinyes érdekeknek, melyek sokszor a legjobb ügyet is anynyira akadályozzák kifejlésében; itt el kell némulnia az aljas önzés szavának, mely annyira méltatlan a sajtóhoz és a sajtó képviselőihez. Mert itt nem csak arra van

szükség, hogy folytonosan buzdítson és intsen, és saját példájával emelőleg hasson, hanem hogy felvilágosító szózatával egyszersmind féken tartsa azon jogtalan megtámadásokat is, melyek a Magyarországot lakó többi kisebb nemzetiségek sajtója részéről annyiszor érik.

Hamis úton vannak azok, akik azt hiszik, hogy Magyarország alkotmánya egyszersmind elég biztosíték nemzetiségének nemcsak haegemoniája, hanem fennmaradására nézve is. Nem úgy van az. Az utolsó évek legalább megmutatták, hogy a magyar nemzetnek nemzetiségét féltetnie kell, mint azt a kincset, a mely haegemoniáját maradandóan biztosítja. S van e erre jobb eszköz, mint a sajtó, melyet bizonyos tekintetben a nemzet lelkiismeretének lehetne nevezni. Hányszor volt kénytelen sajtónk, csak az utolsó évtizedben is a germanismus ijesztő hódításokat tevő réme ellen felszóllalni, és majdnem mindig sikerrel; s mily sikeressen kelt ki derék magyar sajtónk néhány év előtt a németzűg-élcz-sajtó kinövéssei ellen, mely a személyek sértegetésében már a netovábbat érte el, s

melynek arczátlansága akkor majdnem páratlanul állt. Egy pár jobb érzésű journalistának erkölesi felháborodása viharként söpörte el, a magyarországi sajtó csempésmódra importált kinövéseit. A legtiszteletreméltóbb személyek becsülete nem volt védve e journalistikai csócseléktől; befurakodtak a családi élet sérthetetlen szentélyébe s a ki a skandalumot nem szerette, kifizette nekik a követelt bérenczszoldot a hallgatásért. Ez a sajtó szerencsére német volt, az áskálódás és rágalom ezen a nyelven történt, s a rágalmazók csak azon jogból mondhatták, hogy magyarok, mert a haza kenyerét ették. De piszkos manipulációjuk torkukra forrt, — a tisztább német sajtó is anathemát mondott reájuk, s azóta nem kísértének, s ha az egyik vagy másik élődik is még, nem oly nyilvánosan űzi a rágalmazás gyalázatos mesteriségét s a zsebmetszés kefelenyomattal eszközölt művészetét.

De hazánk német nyelvű sajtójától is megkivánhatjuk, sőt követelhetjük, hogy hazafiúi kötelességeit ismerje s ha más nyelven is szóla

Nemzet német ajku tagjaihoz, ne feledje ezeket a nemzet iránt tartozó kötelességeikre figyelemztetni, s a nemzet nyelve iránti kegyeletre. Éppen azért, mert a szabad sajtó kedvezményeiben oly kiváló módon részesülünk, használhatjuk ezt fel nemes módon nemes célra. És nemtelen módon való felhasználása a szabadsajtónak, éppen megsértése e bölcs intézménynek, sőt merénylet maga a szabadság ellen. S csak akkor lehet ama intézmény áldásos, ha visszaélés nem történik vele. Hiszen a szabad sajtó ellenségei nézeteiket éppen ezen semmiféle intézménynél el nem maradható visszaélésekkel támogatják.

De a szabad sajtó nemcsak a nemzetiség emelésének legjobb tényezője, hanem egyszersmind leghatalmasabb tényezője a közművelődésnek is

Kiterjesztve figyelmét a gyakorlati és eszményi élet minden irányára legjelentékenyebb befolyást gyakorol a közművelődés előmozdítására is. Mi mindennel ismerteti meg a sajtó az embert! A tudományok népszerű előadásával, a legújabb tudományos kísérletek, felfödözések,

találmányok gyors közlésével gyarapítja a társadalom legtávolabbi rétegeinek ismeretkörét is, gyakorlati tapasztalásokat és utmutatásokat közül az emberi cselekvés minden teréről. A közlekedési eszközök roppant emelkedésénél és gyarapodásánál fogva ipari, kereskedelmi, művészeti hireivel megismerteti az olvasót a legtávolabbi vidékek mozgalmairól, azonkívül tápot nyújt a szív és kedélynek is tárczaközleményeivel. Az időszaki sajtó nagy fontosságáról, és jelentőségéről, melyre különösen csak az újabb korban vergődött, mindenki meg van győződve, a ki elvitázhatlan hatását bárminő csekély mértékben érezte; de mig egyrésztől tullepnie nem szabad azon határokat, melyeket neki az ildomosság, a műveltség s a közérdek szab, másrésztől ama hatás csak akkor lesz teljes, ha nemes céljait folyton szem előtt tartja és a személyes érdeket alárendeli a közérdeknek. —

Igen, ha a személyes érdeket alárendeli a közérdeknek. Ez nagy önmegtagadást igényel ugyan, az erkölcsi tiszta érzület magas fokát kívánja, — de kiktől lehetne és kellene ezt

inkább várni, mint azon férfaktól, kik teljes joggal magukat a közvélemény képviselőinek nevezik. Ha ők megszűntek lenni a közérdek önzetlen, becsületes szolgálói, megszűnt joguk és igényük is ama díszes czimre, s ők jogot bitorolnak, mely csak a tiszta lelkű férfiakat illeti meg. — Ha időszaki sajtónk körében itt-ott mégis látjuk szolgálni a személyes, sőt sokszor az idegen érdeket, ez sajnos dolog ugyan, de annyiban nem kétségbeejtő, a mennyiben a fény mellett ott kell lenni az árnyéknak, a helyes megismerése annál könnyebb.

A mennyi águ boga van a napi irodalomnak, annyi oldalról szolgálhatja ez a nemzetiséget és a közművelődést. Sőt e kettő egyesítése által a nemzeti műveltség terjesztésén kell buzgólkodnia. Ez nem egyedül a sajtónak hivatása, de a sajtóé is. Nemzeti műveltségre van nekünk szükségünk. Ki kell bontakoznunk lassan minden téren abból, a mi még az idegenszerűség, az utánzás bélyegét hordja magán, nemzetivé kell lenni mindennek, azután magyar is lesz. Tegye meg a

magyar sajtó híven azon kötelességét, melylyel a magyar nemzetiségnek és a magyar népnek tartozik, akkor amaz folyton erősödni, ez pedig folyton gyarapodni fog.

Ez igénytelen cikkek, melyekben nemzetiségünk érdekében egy szerény hang szállalt fel nem tartanak és nem tarthatnak teljességre igényt. S ha ezt joggal meg is tagadják tőle, a jóakaratot nem fogja talán elvitatni senki e könyv szerzőjétől. Az igaz, hogy a jóakarát egyedül még nem elegendő. De ha tehetsége nem volt elegendő arra, hogy a maga elé tűzött feladatot teljesen megoldja,, a mivel különben nem is ámitja magát, szolgáljon mentségeül az, hogy nem írói viszketeg, hanem a sokféle, részben sajnós tapasztalatok nyomták kezébe a tolat, hogy a magyar nemzetiségnek részéről néhány sor írásban is némi szolgálatot tegyen, a melynek érdekében különben --- bár nem ily jedelemben, — már többször is felszólalt ---

Nem zárhatnám be e füzetet méltóbb sza-

vakkal, mint a nagy Széchenyi ezen szavaival : „Már honi nyelvünkben azon legfőbb föltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasabb fénypontra birhatja nemzetünket, t. i. a férfiúi erő, megvan ; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van. legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek, melynek törzsök eredetét Ázsia négy vizei közé állítani korántsem oly balgatagság, mint azt sokan gondolják, tartá fenn eddig létünket ; s azon nagy csuda, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes, s minket, ha minmagunk nem leendünk életmentőnk gyilkosai, oly lépcsőkön s időirányban fog állitni magasbra ; vagy hozzánk nem illő közészerűségbe lebilincselni ; milyenben egyesült fáradozásink, egyszivű s emberséges munkálódásink által azt csinositni, nemesitni, emelni fogjuk ; vagy egymás utjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni, s a hazafiság isteni homloka körüli virágko-

szorúk helyett a hiúsági bálvány halántéka körül fonna, halálillatu koszorúkat.

S így ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében: az pedig, ki ellene szegül, sejdíten, — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében. —

S véntől fiatalig, dústól szegényig, a legjelesebb férfaktól legbájolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért a mit tehet; mert vele mindent, a mi nemzetünk sőt az emberiség diszére méltó, kivihetni, nélküle semmit! Tudósink pedig az idő lelkéhez, más művelt nyelvek csinosági állásfokához, s a tudományok, művészetek, mesterségek s találmányok mindegyre fejlődőbb haladásikhoz idomulva, s mindezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontból tekintsék nyelvünket mint eddig; fejtegessék ki minden kecséit, kellemeit e nagy kincsünknek, hathatós erejébe bizván, ne gondolják: megpattan mindjárt keleti zománca, ha nemesb, delibb, tellengősb, s tán

csak szokatlan mintákba alakittatik, s némely még kopár vidéke dél- s nyugot mosolygó virányaival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagittatik- — — —“.

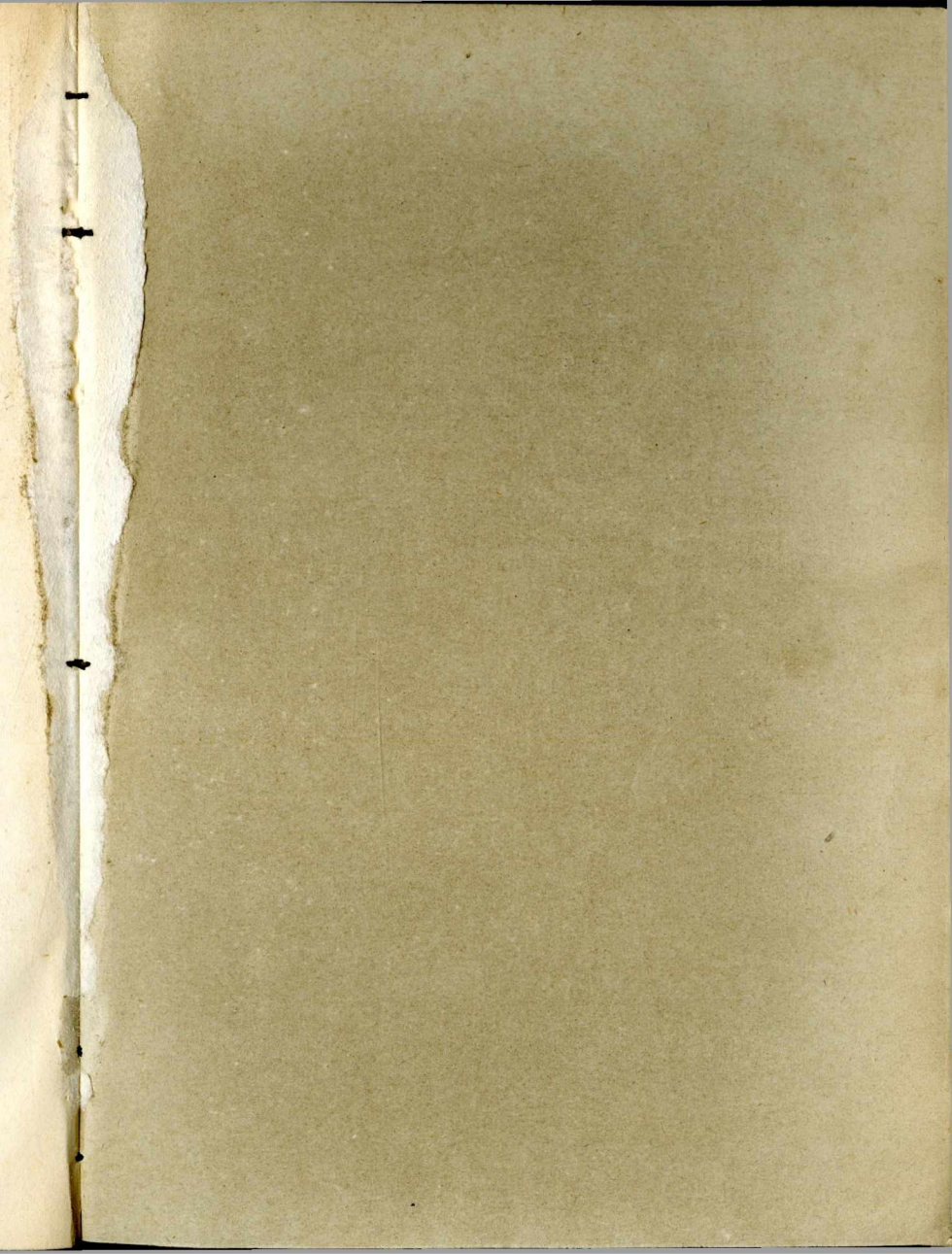
DE BALLAGI GÉZA.

TARTALOM:

Bevezetés	5. oldal
I. Nemzet és nemzetiség	12. „
II. Nemzetiség és cultura	32. „
III. Nemzetiség és nevelés	57. „
IV. Nemzetiség és hölgyeink	80. „
V. Nemzetiség és iskola	103 „
VI. Nemzetiség és színészet	135. „
VII. A nemzetiség és a sajtó	159. „

Sajtóhibák.

48.	old,	8.	sor	felülről	kettős	helyett olvasd:	kettő
66.	„	10.	„	alulról	déli	„	„ téli
69.	„	7.	„	felülről	nem	„	„ nemcsak
74.	„	1.	„	„	talalandó	„	„ található
82.	„	2.	„	„	nőnk	„	„ nőnek
85.	„	9.	„	alulról	gyarapodása	„	„ szaporodása
88.	„	8.	„	felülről	gouvernanste	„	„ gouvernante
99.	„	9.	„	„	foglalkozó	„	„ foglalkoztató
105.	„	4.	„	„	felfödöztetni	„	„ felfödözhető
105.	„	4.	„	alulról	növendékei	„	„ növendékeit
113.	„	10.	„	„	változandó	„	„ változó
115.	„	8.	„	felülről	híven	„	„ hően
139.	„	1.	„	„	eredi	„	„ eredeti

HOFFMANN MÓR-tól

még a következő munkák jelentek meg és kaphatók minden könyvkereskedésben :

A nevelés és oktatás története. Dr. Dittes Frigyes után németből. N. 8° 16 iv, Budapest Rosenberg testv. 1.60

„Magyar ifjuság lapja“ Elbeszélések, mesék regék, költemények, színművek, ismeretterjesztő és egyéb mulattató czikkek gyűjteménye. N.-Kanizsán Fischel Fülöp kiadása 4-rét 28 iv 3 frt.

Két gyermek a népből. Elbeszélés a nép és ifjuság számára Fischel F. kiadása 128 lap 40 kr.

Kis lant. költői szemelvények a népiskola 6 osztálya számára 4 füzet, egy diszes kötetben. Budapest Aigner Lajos kiadása ; 1 frt 20 kr.

Kebelhangok. Köszöntések kötött és kötetlen beszédben az élet minden viszonyaira 270 lap, kis 8-rét, N.-Kanizsa Wajdits József kiadása 1 frt.

A nőnevelésről. Dicsérrettel kitüntetett értekezés. 2 iv ; Budapest Fekete B. 40 kr.

Zsidóinkról. (Felelet Csernátony vádjaira) nagy 8-rét 30 kr.

Német nyelvű munkák.

Das Weib u. seine Erziehung. Lipcse, Poenicke G. kiadása 8-rét 142 oldal 1 frt. 35 kr.

Ein Kapitel über die Erziehung des weiblichen Geschlechtes. Ezüst díjjal jutalmazott pályamunka. 8-rét 5 iv; diszes kiállítás. Fischel F-nél N.-Kanizsán 45 kr.

